

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника

Педагогічний факультет

Кафедра початкової освіти та освітніх інновацій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему: **«ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ
ГРАМОТНОСТІ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ
ЗАСОБАМИ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ»**

Виконала: здобувачка вищої освіти,
освітньо-професійної програми
«Початкова
освіта», групи ПОзм-22
спеціальності 013 Початкова освіта,
Макарук Ольга Любомирівна

Науковий керівник Цюняк О.П., доктор
педагогічних наук, професор, професор
кафедри початкової освіти та освітніх
інновацій

Рецензент Прокопів Л.М., кандидат
педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри педагогіки та освітнього
менеджменту імені Богдана Ступарика

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	8
1.1. Сутність і структура підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів.....	8
1.2. Нормативно-правові та методологічні засади формування підприємливості та фінансової грамотності.....	11
1.3. Організаційно-педагогічні підходи до розвитку підприємливості та фінансової компетентності молодших школярів.....	13
1.4. Інтегроване навчання як засіб формування компетентностей.....	16
РОЗДІЛ 2. ДІАГНОСТИКА ТА КОНСТРУЮВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ	20
2.1. Діагностика початкового рівня підприємливості та фінансової грамотності учнів.....	20
2.2. Розроблення методики інтегрованого навчання.....	29
2.3. Формування компетентностей у процесі інтегрованого навчання.....	32
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ	37
3.1. Критерії оцінювання рівня сформованості компетентностей.....	37
3.2. Організація, зміст та аналіз формувального експерименту.....	42
3.3. Аналіз результатів експерименту.....	46
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	52
ДОДАТКИ	60

ВСТУП

Актуальність дослідження. У контексті глибоких глобальних соціокультурних змін, що охоплюють Україну та світ, особливої ваги набуває дослідження чинників, які визначають розвиток і функціонування як особистості, так і суспільства. Прискорення економічного та соціокультурного прогресу формує нові, значно складніші вимоги до людської поведінки. Для ефективної участі в суспільному житті людина має володіти актуальною інформацією та опанувати сучасні поведінкові моделі.

Людська поведінка та суспільні реформи перебувають у постійній взаємодії: з одного боку, реформи трансформують соціокультурні орієнтації індивідів, а з іншого — нові установки та цінності впливають на перебіг реформ. У сучасних умовах швидкоплинних змін підприємницький підхід до життя, готовність людини до продуктивних трансформацій власної діяльності та навколишнього середовища стають ключовими чинниками суспільного розвитку.

Сьогодні зберігається актуальність питання про те, яким чином вибудовується взаємодія між людиною та суспільством, як формується особистість із власним «Я». Особливо важливим є дослідження поведінкових інновацій, що виступають джерелом трансформаційної ефективності у сучасному світі.

Сьогодні, підприємливість і фінансова грамотність розглядаються як одні з ключових компетентностей особистості. Це підтверджено й закріплено у чинних нормативно-правових актах у сфері освіти. Зокрема, у Державному стандарті базової середньої освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898, наголошується, що «до ключових компетентностей належать... підприємливість і фінансова грамотність, що передбачають ініціативність, спроможність використовувати можливості та реалізовувати ідеї, створювати цінності для інших у будь-якій сфері життєдіяльності; здатність до активної участі в житті суспільства, керування власним життям і кар'єрою; уміння розв'язувати проблеми; готовність брати відповідальність за прийняті рішення; здатність працювати в

команді для планування і реалізації проектів, які мають культурну, суспільну або фінансову цінність, тощо» [15].

Сучасна початкова школа покликана не лише передавати базові академічні знання, а й формувати у молодших школярів ключові компетентності, що забезпечують успішну соціалізацію, самореалізацію та підготовку до життя в умовах динамічного соціально-економічного середовища [4; 18]. Одними з найактуальніших компетентностей сьогодні є підприємливість та фінансова грамотність, оскільки вони розвивають у дітей ініціативність, здатність до планування, критичне мислення, економічне усвідомлення та вміння приймати обґрунтовані рішення [24; 29].

Підприємливість у контексті початкової освіти розглядається як комплекс особистісних якостей, що визначають здатність дитини до активного пошуку рішень, організації діяльності та прояву креативності в навчальному та життєвому середовищі [4]. Формування підприємливих навичок у дітей 6–10 років вимагає системного підходу, який враховує вікові психологічні особливості, мотиваційні чинники та соціальне оточення школяра [24; 29].

Фінансова грамотність, у свою чергу, формує у молодших школярів базові навички управління ресурсами, планування та обліку, розуміння простих економічних процесів [45; 21]. Засвоєння цих навичок на початковому етапі освіти закладає фундамент для відповідального ставлення до фінансів у майбутньому, сприяє розвитку економічного мислення та практичної компетентності у повсякденному житті [14].

Особливо ефективним засобом формування підприємливості та фінансової грамотності є інтегроване навчання, яке передбачає поєднання знань і вмінь з різних навчальних предметів у рамках єдиної теми або проекту [43; 29]. Інтеграція математики, природознавства та української мови дозволяє учням не лише засвоювати інформацію, а й застосовувати знання на практиці, розвивати креативне та критичне мислення, економічну обізнаність і організаційні здібності [23].

Стан дослідження проблеми. Питання формування фінансової грамотності є предметом дослідження широкого кола науковців. Зокрема, розвиток фінансової грамотності особистості вивчають А. Лусарді, Т. Люсей, О. Мітчелл; теоретичні засади цього поняття аналізують Н. Бахмат, Т. Бурлаєнко, О. Ковтун, Р. Кіосаки, Л. Остапенко та інші. Проблему формування підприємливості й фінансової грамотності здобувачів освіти висвітлюють у своїх роботах Дональд Куратко, О. Кириленко, Л. Примостка, С. Панченко, Т. Смовженко та ін. Питання становлення фінансової культури школярів розглядають А. Довгань, Т. Слав'юк, О. Часнікова.

У контексті зазначеної проблематики заслуговують на увагу дослідження, присвячені інтеграції підприємницької компетентності в освітні програми, представлені у працях О. Овчарук та Л. Пужайчереда. Основні положення економічної освіти школярів в Україні сформульовано у роботах І. Пронікової, І. Фаловської, Н. Заєць, Т. Чміль та інших. Педагогічні умови реалізації компетентнісного підходу обґрунтовують О. Дубініна, В. Маслов, З. Рябова, Т. Махиня.

Таким чином, значний науковий доробок із цієї тематики підтверджує її важливість, проте окремі питання — зокрема уточнення педагогічних умов формування фінансової грамотності молодших школярів — залишаються недостатньо дослідженими й потребують подальшого наукового аналізу.

Попри наявні напрацювання, в Україні підприємництво здебільшого досліджується на рівні загальнотеоретичних підходів, що зумовлює потребу в більш глибокому аналізі процесів його формування, особливо у вимірі ключової компетентності молодших школярів у межах освітнього простору Нової української школи.

Тому виникла об'єктивна потреба здійснити наукове дослідження, присвячене темі: **Формування підприємливості та фінансової грамотності здобувачів початкової освіти засобами інтегрованого навчання.**

Об'єктом дослідження є процес формування підприємливості та фінансової грамотності у молодших школярів.

Предмет дослідження – методи, прийоми та педагогічні умови формування зазначених компетентностей у процесі інтегрованого навчання.

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування та експериментальна перевірка методики формування підприємливості та фінансової грамотності у початковій школі. Для досягнення цієї мети поставлено такі **завдання**:

- Проаналізувати теоретичні підходи до визначення поняття підприємливості та фінансової грамотності, виявити їх структуру та основні компоненти у дітей молодшого шкільного віку.
- Дослідити психолого-педагогічні умови формування підприємливості та фінансової грамотності та обґрунтувати використання інтегрованого навчання як ефективного засобу розвитку компетентностей.
- Провести діагностику початкового рівня підприємливості та фінансової грамотності учнів, виявити їх сильні сторони та потреби .
- Розробити методику інтегрованого навчання з урахуванням результатів діагностики та реалізувати її у процесі навчання.
- Провести формувальний експеримент, оцінити ефективність методики та надати практичні рекомендації щодо її впровадження у початковій школі .

Методи дослідження включають теоретичний аналіз наукової літератури, педагогічну діагностику (спостереження, тестування, анкетування, інтерактивні завдання), конструювання методики інтегрованого навчання та експериментальне оцінювання її ефективності.

Теоретичне та практичне значення роботи полягає в тому, що отримані результати можуть слугувати корисним інструментом для вчителів початкової школи в організації освітнього процесу, а також бути основою для подальших науково-методичних розвідок фахівців та методистів. Інформаційну основу роботи сформували наукові джерела з економічної та фінансової грамотності українських і зарубіжних дослідників, матеріали фахових періодичних видань, Державний стандарт початкової освіти, Концепція Нової української школи, Концепція розвитку економічної освіти, а також дані з авторитетних інтернет-ресурсів.

Структура дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел і додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Сутність і структура підприємливості та фінансової грамотності здобувачів початкової освіти

Сучасні освітні трансформації визначають підприємливість і фінансову грамотність одними з ключових компетентностей, необхідних для успішної соціалізації та розвитку особистості в умовах динамічних економічних змін. У Європейській рамці компетентностей для підприємництва EntreComp підприємливість трактують як здатність створювати цінність для суспільства шляхом перетворення ідей на дії, що передбачає ініціативність, креативність, уміння планувати та приймати відповідальні рішення [59]. У дослідженнях українських науковців поняття «підприємливість» розглядається як інтегрована характеристика особистості, що включає мотиваційні, когнітивні та поведінкові компоненти, пов'язані з активністю, самостійністю та творчим підходом до розв'язання проблем [27; 40].

Для молодшого шкільного віку підприємливість має специфічний зміст. Психологи відзначають, що в дітей 6–10 років формується готовність до елементарного планування, стійкість уваги, здатність до прийняття простих рішень та розвиток творчої ініціативи. Тому підприємливість у початковій школі проявляється не у підприємницькій діяльності як такій, а у вмінні ставити мету, шукати способи її досягнення, працювати в групі, генерувати ідеї та доводити розпочате до завершення [44].

Структура підприємливості молодших школярів, згідно з дослідженнями Лернера, включає такі компоненти:

мотиваційний (ініціативність, бажання діяти, інтерес до нових завдань);

когнітивний (розуміння причинно-наслідкових зв'язків, елементарні знання про цінність праці, ресурси, планування);

операційно-діяльнісний (уміння планувати кроки, виконувати завдання, оцінювати результат);

особистісно-вольовий (наполегливість, відповідальність, самоконтроль) [28].

Тісно пов'язана з підприємливістю і фінансова грамотність, яка на рівні початкової освіти розглядається як здатність учня розуміти базові фінансові поняття, орієнтуватися у простих економічних ситуаціях, використовувати елементарні навички планування витрат та заощаджень [39]. Визначення «фінансова грамотність» у міжнародних документах подається як поєднання знань, умінь та поведінкових установок, що забезпечують прийняття правильних фінансових рішень [62].

Дослідження свідчать, що діти молодшого шкільного віку вже здатні оволодівати простими фінансовими поняттями: «гроші», «доходи і витрати», «потреби і бажання», «бюджет», «заощадження». Формування фінансової грамотності у цьому віці ґрунтується на ігровій діяльності, моделюванні життєвих ситуацій, використанні практичних кейсів і міні-проектів, що дозволяє створювати реальні економічні контексти й розвивати відповідальність у дітей [55].

Зміст фінансової грамотності молодших школярів традиційно структурується за такими компонентами:

Когнітивний — елементарні знання про гроші, товари та послуги, потреби, витрати, заощадження.

Операційно-діяльнісний — уміння розподіляти обмежені ресурси, приймати прості фінансові рішення, брати участь у рольових іграх економічного спрямування.

Ціннісно-смісловий — відповідальне ставлення до грошей, розуміння необхідності ощадливості, етична поведінка у споживанні.

Формування підприємливості та фінансової грамотності в початковій школі має спиратися на вікові особливості дітей, а також на компетентнісний та діяльнісний підходи, які закладені у Концепції Нової української школи та

Державному стандарті [16]. Компетентнісний підхід визначає підприємливість як одну з ключових компетентностей, що охоплює здатність діяти творчо, ініціативно та відповідально в різних життєвих ситуаціях [15].

Варто згадати науково-методичну базу для формування підприємливості та фінансової грамотності в початковій школі, яка розроблена за період незалежності України, а саме ряд авторських програм, серед яких:

- «Основи економіки» для молодших школярів 2-4 класів (Л.Бездольна, Р. Білан),
- «Економіка для молодших школярів» для учнів 3-4 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Т. Гільберг, О. Юхимович),
- «Неперервна економічна освіта» (І. Сасова, О. Падалка, О. Шпак),
- «Основи економіки» для 2-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (Т. Власенко, М. Гуренок, І. Дорогопулько),
- «Казкова економіка»: програма економічних знань для початкової школи на засадах етнопедагогіки (М. Чумарна),
- «Азбука економіки» (Н. Постольська, О. Куріпко),
- Факультативний курс «Основи економічних знань» для 3-4 класів загальноосвітньої школи (укладач О. Божко),
- програма курсу для роботи з дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку з економічного виховання (Н.Смелянська),
- пошуково-експериментальна програма з економічної психології «Проектування наступності в розвитку економічного мислення дітей дошкільного та шкільного віку» (Н. Побірченко),
- Концепція розвитку економічного мислення особистості (Ю. Лелюк, О. Решетняк, І. Тимченко) та ін.

Таким чином, підприємливість і фінансова грамотність є взаємопов'язаними компетентностями, які формуються у молодшому шкільному віці через поєднання знань, умінь, навичок і цінностей. Їх ранній розвиток закладає основу для соціальної активності, відповідальної поведінки

та готовності до виконання складніших економічних завдань у майбутньому. Інтегрований підхід у навчанні дозволяє зробити цей процес природним, доступним та ефективним.

1.2. Нормативно-правові та методологічні засади формування підприємливості та фінансової грамотності здобувачів початкової освіти

Формування підприємливості та фінансової грамотності здобувачів початкової освіти базується на низці нормативно-правових документів України та міжнародних освітніх стратегій, які визначають ключові підходи, компетентності й принципи сучасної початкової освіти.

Насамперед важливим є Закон України «Про освіту» [17], який конкретизує компетентнісний характер навчання та визначає метою освіти всебічний розвиток особистості, здатної до інноваційної діяльності, критичного мислення та підприємливості. У документі підкреслюється необхідність формування здобувачів освіти як активних і відповідальних громадян, що обґрунтовує важливість раннього розвитку економічних і соціальних компетентностей.

Ключове значення має Державний стандарт початкової освіти [16], який визначає підприємливість та фінансову грамотність як одні з базових наскрізних умінь Нової української школи. Стандарт передбачає інтеграцію цих компетентностей у зміст таких освітніх галузей, як «Математична», «Громадянська та історична», «Соціальна та здоров'язбережувальна», «Мовно-літературна» та «Інформатична». У документі наголошено на необхідності розвивати в учнів здатність працювати з інформацією, планувати діяльність, приймати рішення, оцінювати результати й відповідально ставитися до ресурсів.

Методологічну основу для формування підприємливості становить обґрунтування підприємницької компетентності у Концепції «Нова українська школа», де підприємливість розглядається як готовність учня застосовувати творчий підхід, ініціативність, уміння працювати в команді та брати

відповідальність за власні рішення [16]. Концепція також визначає інтегроване навчання ключовим принципом організації освітнього процесу, що особливо важливе для формування економічних компетентностей.

На міжнародному рівні фундаментальним документом є Європейська рамка підприємницької компетентності – EntreComp [58], яка пропонує системну структуру підприємливості, побудовану на трьох блоках: «Ідеї та можливості», «Ресурси», «У дії». Ця модель широко використовується як основа для освітніх програм з розвитку підприємливості в Європі. Для початкової школи цінним є акцент на розвитку ініціативності, творчості, готовності брати участь у спільних проектах і вмінні знаходити рішення в реальних ситуаціях.

Формування фінансової грамотності визначається рекомендаціями OECD/INFE, які окреслюють фінансову грамотність як сукупність знань, умінь, установок і поведінкових моделей, що дозволяють особі приймати ефективні фінансові рішення [62]. У звітах OECD зазначено важливість раннього початку фінансової освіти, оскільки базові фінансові звички та установки формуються вже у віці 6–10 років.

У межах українського контексту розвиток фінансової грамотності ґрунтується на Комплексній програмі з фінансової грамотності для закладів загальної середньої освіти, розробленій за участі НБУ, МОН та USAID. У програмі пропонується система тем, методів і практичних завдань для учнів молодшого шкільного віку, адаптованих до інтегрованого навчання та ігрових форм роботи [39].

Методологічною основою формування цих компетентностей є компетентнісний, діяльнісний, інтегративний та особистісно орієнтований підходи.

Компетентнісний підхід спрямований на формування не лише знань, а й умінь застосовувати їх у практичних життєвих ситуаціях [40].

Діяльнісний підхід передбачає навчання через практичні дії, моделювання ситуацій та вирішення проблем, що є ключовим для економічної та фінансової освіти молодших школярів [28].

Інтегративний підхід забезпечує поєднання змісту кількох освітніх галузей в межах однієї теми, формуючи в учнів цілісне бачення економічних процесів [30].

Особистісно орієнтований підхід дозволяє враховувати вікові можливості, інтереси і пізнавальні потреби дітей, що особливо важливо для фінансової та підприємницької освіти [44].

Загалом нормативно-правові та методологічні засади створюють цілісну основу для формування підприємливості та фінансової грамотності у молодших школярів, підкреслюючи необхідність інтеграції цих компетентностей у повсякденну навчальну діяльність. Їх реалізація можлива лише за умови використання сучасних дидактичних підходів, активних методів навчання та розвитку в дітей здатності приймати відповідальні рішення в різних життєвих ситуаціях.

1.3. Організаційно-педагогічні підходи до розвитку підприємливості та фінансової компетентності молодших школярів

Досягнення розвитку підприємливості та фінансової компетентності молодших школярів можливе лише за умови застосування в освітньому процесі різноманітних педагогічних умов, які реалізуються на засадах компетентнісного, особистісно-діяльнісного, практично орієнтованого та інтегративного підходів до навчання.

Компетентнісний підхід слугує основою для визначення сутності, структури та змісту фінансової грамотності школярів, а також її місця у системі ключових компетентностей випускника ЗЗСО. Він тісно взаємопов'язаний з іншими підходами до формування фінансових знань.

Особистісно-діяльнісний підхід ставить у центр навчання самого учня з його інтересами, цілями та психологічними особливостями. Виходячи з рівня

знань і умінь, учитель формує та коригує освітній процес, спрямовуючи його на розвиток особистості.

Контекстний підхід інтегрує навчання з реальним життям, використовуючи фінансовий контекст як основу для застосування знань і навичок з різних предметів.

Практико-орієнтований підхід забезпечує набуття нових фінансових знань і формування практичних умінь для вирішення життєвих завдань, поєднуючи навчання з повсякденною діяльністю та реагуючи на сучасні економічні зміни.

Інтегративний підхід передбачає активну взаємодію освітнього закладу, учнів, батьків, представників бізнесу, громадських організацій і ЗМІ для комплексного формування фінансової компетентності.

Суб'єктний підхід створює умови для саморозвитку учнів, їхньої активності та самостійності, формуючи здатність адаптуватися до мінливих умов та усвідомлювати відповідальність за власний фінансовий розвиток [11].

У процесі аналізу підходів до навчання та самої сутності фінансової грамотності розглянемо її основні компоненти. На думку С. Вожжова «фінансова грамотність передбачає наявність трьох основних компонентів: уміння заощаджувати; уміння витратити; уміння заробляти» [10]. І. Хом'юк вважає, що основними компонентами фінансової грамотності виступають: «мотиваційний (система мотивів, навички самоосвіти, самовдосконалення в фінансовій освіті, критичного мислення, самостійної роботи, самоорганізації та самоконтролю); ціннісний (ціннісні установки щодо необхідності знань фінансової теорії); когнітивний (знання у фінансовій сфері та їх постійне оновлення); операційний (використання отриманих фінансових знань на практиці)» [53; 54].

На нашу думку, ключовими компонентами фінансової грамотності молодших школярів є:

Мотивація – здатність до самоосвіти та прагнення здобувати нові знання;

Фінансові компетенції – уміння застосовувати знання та досвід для ефективного вирішення задач у сфері особистих фінансів;

Фінансові навички – вміння приймати відповідальні економічні та фінансові рішення;

Фінансові знання – обізнаність щодо фінансових продуктів і інструментів;

Фінансова поведінка та ставлення до фінансових питань – здатність планувати, заощаджувати, порівнювати продукти, консультуватися та обговорювати фінансові питання;

Фінансова стійкість – включає контроль за грошима та витратами, планування індивідуальних фінансів, наявність фінансової подушки, управління фінансовими шоками та обережність щодо шахрайства;

Фінансовий добробут – оцінюється через такі аспекти: контроль фінансів над життям, здатність «зводити кінці з кінцями», наявність залишків коштів наприкінці місяця, відчуття перспектив у фінансовому плані та рівень занепокоєння щодо обмеженості коштів.

Згідно з дослідженнями PISA, сучасний освітній процес повинен забезпечувати глибоку інтеграцію між предметами, а міждисциплінарний підхід стає необхідною умовою навчання [64]. У контексті фінансової грамотності виділяють чотири основні види пізнавальної діяльності учнів, що сприяють ефективному використанню знань: виявлення фінансової інформації, застосування фінансових знань на практиці, оцінка фінансових проблем та аналіз даних у фінансовому контексті.

Таким чином, на основі аналізу наукових джерел можна стверджувати, що формування фінансової грамотності у молодших школярів сприяє розвитку економічного мислення, яке забезпечує розуміння економічних явищ, засвоєння базових економічних понять, формування відповідних уявлень і практичне використання знань у реальних життєвих ситуаціях.

1.4 Інтегроване навчання як засіб формування компетентностей

Передусім зазначимо, що інтегроване навчання – це педагогічний підхід, за якого навчальний процес організовується таким чином, що знання, вміння та теми з різних предметів поєднуються у спільні навчальні блоки або проєкти. У межах такого підходу діти не сприймають предмети як ізольовані дисципліни, а працюють над «теми-історіями», які включають елементи кількох навчальних галузей. Така організація навчання дозволяє школярам бачити взаємозв'язок між математикою, мовою, природознавством та фінансовими знаннями, формуючи цілісне розуміння економічних процесів та підприємницьких ситуацій.

Переваги інтегрованого навчання полягають у наступному:

Створення цілісного контексту для навчання: учні бачать, як знання з різних предметів можна застосовувати у реальному житті;

Активне та проблемне навчання: через проєкти та дослідження школярі самостійно аналізують, експериментують і вирішують практичні завдання;

Підвищення мотивації: усвідомлення практичного значення навчального матеріалу стимулює інтерес і залучення до навчального процесу.

Щоб інтегроване навчання ефективно сприяло формуванню підприємливості та фінансової грамотності, необхідні певні педагогічні та організаційні умови:

1. Підготовка вчителів. Педагог має вміти поєднувати теми підприємливості та фінансів із стандартними навчальними предметами. Це передбачає методичну підготовку, володіння сучасними підходами до інтегрованого навчання та доступ до відповідних ресурсів.

2. Підтримка з боку освітньої системи. Впровадження наскрізної лінії «Підприємливість та фінансова грамотність» вимагає нормативної бази, навчальних програм, методичних рекомендацій та ресурсного забезпечення. Як показує дослідження С. Ткаченка [47], реалізація такої лінії сприяє

формуванню у школярів здатності застосовувати фінансові знання в практичних життєвих ситуаціях.

3. Учнівський досвід і активне залучення. Важливо організувати діяльність, де учні «роблять», а не лише читають або слухають. До таких активностей належать:

Проектна діяльність – розробка міні-бізнес-проектів, моделювання підприємницьких ситуацій;

Рольові ігри та симуляції – відтворення фінансових процесів у груповому форматі;

Практичні вправи з моделювання бюджету – навчання планування сімейних або шкільних ресурсів.

Особливо ефективною є інтеграція математики з економічними та фінансовими темами, що дозволяє учням застосовувати математичні знання у реальних ситуаціях. Наприклад, вирішення задач про бюджет, доходи та витрати сприяє розвитку ініціативності, відповідального ставлення до ресурсів та вмінню планувати фінанси.

Інтеграція навчальних предметів також дозволяє впроваджувати практичні бізнес-активності, навіть у початкових класах. Діти можуть досліджувати тему грошей, підприємництва та управління ресурсами через групові проекти, моделі міні-підприємств, рольові ігри та інші інтерактивні форми навчання. Це сприяє розвитку не лише фінансових знань, а й комунікативних, аналітичних та організаційних навичок.

Крім того, інтеграція навчальних предметів підтримує компетентнісний підхід в освіті: учні не просто запам'ятовують факти, а формують навички, які будуть корисні в повсякденному житті та у майбутній професійній діяльності. Практично-орієнтовані, інтерактивні методи навчання забезпечують зв'язок між теоретичними знаннями та їх застосуванням у різних сферах життя, стимулюючи активність та самостійність учнів.

Таким чином, інтегроване навчання виступає ефективним засобом формування підприємливості та фінансової грамотності, поєднуючи знання,

практичні навички та компетентності, необхідні для успішної соціалізації та життєвої активності молодших школярів.

Висновки до Розділу 1

Підприємливість у початковій школі є багатогранною особистісною якістю, яка включає ініціативність, креативність, здатність до планування та організації діяльності. Розвиток підприємливих якостей у дітей 6–10 років потребує системного підходу, що враховує психологічні особливості молодшого шкільного віку, мотиваційні чинники та соціальне оточення. Теоретичний аналіз показав, що підприємливість формується через активну участь у практичній діяльності, ігрові та інтерактивні методи навчання, а також завдання, що стимулюють самостійне прийняття рішень.

Фінансова грамотність на початковому етапі освіти виступає ключовою компетентністю, яка формує у дітей базові навички управління ресурсами, планування та обліку, а також розвиток економічного мислення. Теоретичні дослідження свідчать, що усвідомлення цінності грошей, ресурсів і простих економічних правил у молодшому віці закладає фундамент для подальшого відповідального ставлення до фінансів у повсякденному житті.

Інтегроване навчання є ефективним засобом формування підприємливості та фінансової грамотності, оскільки дозволяє поєднувати знання та вміння з різних навчальних предметів (математика, природознавство, українська мова) у рамках єдиної навчальної теми. Переваги інтеграції полягають у підвищенні мотивації учнів, формуванні практичних компетентностей та розвитку міждисциплінарного мислення.

Психолого-педагогічні умови ефективного впровадження інтегрованого навчання включають створення безпечного та підтримуючого освітнього середовища, використання активних та інтерактивних методів навчання, врахування індивідуальних потреб та можливостей кожної дитини, а також систематичне стимулювання самостійності та креативності учнів.

Таким чином, аналіз джерел засвідчив, що формування підприємливості та фінансової грамотності у початковій школі є комплексним процесом, що потребує цілеспрямованого поєднання знань, практичних умінь та педагогічних стратегій. Інтегрований підхід до навчання виступає ефективним інструментом розвитку цих компетентностей і створює міцний фундамент для подальшого навчання та особистісного розвитку дітей.

РОЗДІЛ 2

ДІАГНОСТИКА ТА КОНСТРУЮВАННЯ МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМЛИВОСТІ ТА ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ

2.1. Діагностика початкового рівня підприємливості та фінансової грамотності учнів

Після теоретичного обґрунтування сутності підприємливості та фінансової грамотності у початковій школі виникає потреба у практичній реалізації цих компетентностей у навчальному процесі. Ефективне формування відповідних навичок потребує системного підходу, який передбачає попередню діагностику наявного рівня знань, умінь та особистісних якостей учнів, а також розроблення педагогічної методики, що враховує вікові, психологічні та освітні особливості молодших школярів.

Діагностика дозволяє визначити початковий рівень підприємливості та фінансової грамотності учнів, виявити їх сильні сторони та потреби, а також обґрунтувати вибір методів і форм роботи. Для цього застосовуються різноманітні інструменти: спостереження за поведінкою та діяльністю дітей, тестування та анкетування для оцінки знань і навичок, інтерактивні завдання, що дозволяють зафіксувати реальні прояви підприємливих та фінансових компетентностей у процесі навчання.

На основі отриманих даних формується методика інтегрованого навчання, яка передбачає поєднання різних навчальних предметів (математика, природознавство, українська мова) у рамках єдиних тематичних блоків із акцентом на розвиток підприємливості та фінансової грамотності. Вона включає чітку структуру уроків, планування практичних завдань та активностей, що сприяють формуванню ключових компетентностей: планування, організації, креативного мислення, економічного усвідомлення та прийняття обґрунтованих рішень.

Опис процедури діагностики, розроблення та впровадження методики інтегрованого навчання, а також аналіз процесу формування підприємницьких і фінансових компетентностей у учнів початкової школи дозволяє не лише системно оцінювати результати, а й коригувати педагогічну діяльність для досягнення максимального ефекту у розвитку молодших школярів.

Діагностика компетентностей учнів початкової школи є необхідною для визначення базового рівня підприємливості та фінансової грамотності та планування ефективної інтегрованої методики. Використовуються як традиційні, так і інтерактивні методи:

Спостереження — дозволяє зафіксувати поведінку учнів у навчальній та ігровій діяльності, їхню ініціативність, здатність працювати в команді, прояв креативного мислення. Під час проведення спостереження (додаток 1) нами запропоновано шаблон листа-спостереження для оцінки підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів:

Клас: _____

Дата: _____

Учень/учениця: _____

Форма спостереження: Інтегрований урок Рольова гра Проєкт

Практичне завдання

Інструкція для оцінювача

Спостерігайте за дитиною під час виконання завдань і відмічайте прояви кожного критерію.

Оцінюйте кожен показник за 5-бальною шкалою:

5 – відмінно

4 – добре

3 – задовільно

2 – потребує підтримки

1 – не проявлено

1. Мотиваційний компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі

Прагнення виконувати завдання		
Ініціативність та активність		
Цікавість до фінансових/підприємницьких тем		
Сприйняття нових знань та умінь		
2. Знання та розуміння		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Розуміння базових фінансових понять (гроші, бюджет, заощадження)		
Здатність пояснювати власні дії		
Застосування знань з інших предметів у фінансовому контексті (математика, мова, природознавство)		
3. Практичні навички		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Планування власних фінансових ресурсів (бюджет, витрати)		
Прийняття раціональних фінансових рішень		
Виконання практичних завдань (проекти, рольові ігри)		
Використання математичних та мовних знань у фінансових задачах		
4. Поведінковий та соціальний компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Уміння працювати в групі		
Співпраця та взаємодія з іншими учнями		
Вміння розподіляти ролі у командних завданнях		
Виконання завдань у встановлений час		
5. Творчий компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Пропозиція нестандартних ідей		
Здатність адаптувати знання до нових ситуацій		
Самостійний пошук рішень		

6. Загальна оцінка та рекомендації

Загальна оцінка: _____ / 25 (сума балів по всіх критеріях)

Рекомендації для розвитку підприємливості та фінансової грамотності:

Тестування спрямоване на визначення рівня знань, умінь і навичок учнів молодших класів у сфері фінансів та підприємливості, а також на оцінку їхньої здатності застосовувати ці знання у практичних життєвих ситуаціях. Тестування — стандартизовані або адаптовані тести на оцінку базових підприємницьких навичок та знань про гроші, бюджет, економію (додаток 2).

Структура тесту:

Загальна кількість завдань: 20–25

Час виконання: 30–40 хвилин

Типи завдань:

1. Базові знання про гроші та фінанси (10 завдань)

Вибір правильної відповіді (монети, банкноти, доходи, витрати).

Приклади:

«Що можна назвати доходом сім'ї?»

«Що означає слово “заощадження”?»

2. Планування бюджету та економія (5–7 завдань)

Розв'язання простих практичних ситуацій, завдань на планування витрат.

Приклади:

«У тебе є 20 гривень. Ти хочеш купити зошит (15 грн) і олівець (10 грн). Що ти зробиш?»

«Як можна заощадити гроші на покупку іграшки?»

3. Підприємницькі навички та прийняття рішень (5–8 завдань)

Міні-кейси або ситуаційні завдання, що оцінюють ініціативність і планування.

Приклади:

«Ти хочеш продати лимонад у дворі. Що потрібно зробити спочатку?»

«Як розподілити роботу у команді для спільного проекту?»

4. Інтегровані завдання (3–5 завдань)

Використання знань з математики, мови та природознавства у фінансовому контексті.

Приклади:

«У тебе є 50 грн. Купи канцтовари так, щоб залишилося 10 грн на шоколадку.

Розв'яжи задачу та поясни свій вибір»

Критерії оцінювання		
Компонент	Максимальні бали	Оцінка
Базові знання про фінанси	10	1 бал за правильну відповідь
Планування бюджету та економія	10	2 бали за правильне та обґрунтоване рішення
Підприємницькі навички	10	1–2 бали за логіку, планування і креативність
Інтегровані завдання	10	2 бали за правильність розрахунків та застосування знань з інших предметів

Максимальний бал: 40

Рівні фінансової грамотності:

31–40 балів – високий

21–30 балів – середній

11–20 балів – початковий

до 10 балів – низький

Анкетування — опитувальники для виявлення особистісних характеристик, готовності до ризику, рівня фінансової зацікавленості, самостійності у прийнятті рішень (додаток 3).

Анкета для оцінки підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів

Клас: _____

Дата: _____

Прізвище, ім'я учня: _____

Інструкція для учня:

Прочитай кожне запитання уважно і обери відповідь, яка найбільше відповідає

твоєму способу думання або поведінки. Пам'ятай: правильних або неправильних відповідей немає, важливо бути чесним.

Частина 1. Особистісні характеристики (ініціативність, креативність, відповідальність)

Мені подобається пропонувати нові ідеї у класі.

Так Інколи Ні

Я люблю пробувати нові види діяльності або ігор.

Так Інколи Ні

Я намагаюся доводити розпочату справу до кінця.

Так Інколи Ні

Я охоче ділюся своїми ідеями з іншими учнями.

Так Інколи Ні

Частина 2. Готовність до ризику та прийняття рішень

Якщо пропонують нову гру або завдання з нагородою, я:

відразу пробую

спочатку спостерігаю, потім пробую

не хочу ризикувати

Коли щось не вдається з першої спроби, я:

намагаюся ще раз

чекаю допомоги вчителя або друзів

здаюся і не пробую далі

Я готовий випробувати нові ідеї у груповій роботі.

Так Інколи Ні

Частина 3. Фінансова зацікавленість

Мені цікаво дізнаватися, скільки коштують речі в магазині.

Так Інколи Ні

Мені подобається планувати, на що витратити свої гроші.

Так Інколи Ні

Я цікавлюся, як заробляють гроші мої батьки або дорослі.

Так Інколи Ні

Я хочу знати, як економити та заощаджувати гроші.

Так Інколи Ні

Частина 4. Самостійність у прийнятті рішень

Я можу самостійно вирішити, що купити на свої кишенькові гроші.

Так Інколи Ні

Якщо потрібно зробити вибір у командному проєкті, я пропоную свої ідеї і обираю разом із іншими.

Так Інколи Ні

Я можу сам планувати, як виконати завдання вдома чи у школі.

Так Інколи Ні

Частина 5. Ситуаційні завдання / відкриті питання

Уяви, що у тебе є 20 грн. Ти хочеш купити іграшку або солодощі. Що ти обереш і чому?

Відповідь: _____

Ти хочеш організувати міні-ярмарок у класі. Напиши три кроки, які зробиш спочатку.

Відповідь: _____

У тебе є 30 грн. Тобі потрібно купити зошит (15 грн), олівець (10 грн) і ластик (5 грн). Скільки грошей залишиться, якщо ти купиш усе?

Відповідь: _____ грн

Придумай ідею, як можна заробити гроші у класі або вдома (коротко).

Відповідь: _____

Оцінювання

Частина анкети	Кількість питань	Максимальні бали	Оцінка учня
Особистісні характеристики	4	10	

Готовність до ризику	3	10	
Фінансова зацікавленість	4	10	
Самостійність у прийнятті рішень	3	10	
Відкриті / ситуаційні завдання	4	10	
Загалом	18	50	

Рівні розвитку компетентностей:

41–50 – високий

31–40 – середній

21–30 – початковий

до 20 – низький

Формуванню фінансової грамотності та підприємницької компетентності сприяло також використання інтерактивних завдань та вправ — рольові ігри, моделювання сімейного бюджету, міні-проекти, які дозволяють оцінити практичні навички та застосування знань у «реальних» ситуаціях.

Інтерактивні завдання спрямовані на:

- формування практичних фінансових навичок;
- розвиток підприємливості та вміння планувати;
- оцінку здатності застосовувати знання у реальних або змодельованих життєвих ситуаціях;
- активізацію командної та індивідуальної роботи;
- підвищення мотивації через ігрову та творчо-практичну діяльність.

Серед основних форм інтерактивних завдань виділяємо:

Рольові ігри:

Діти беруть на себе ролі учасників економічних ситуацій (продавець, покупець, підприємець).

Мета: розвивати комунікативні навички, планування, прийняття рішень та переговорні вміння.

Приклад: «Ярмарок у класі». Учні організують продаж виробів, планують ціну, підраховують прибуток та витрати.

Моделювання сімейного бюджету:

Учні отримують «умовні гроші» та завдання розподілити їх на витрати (продукти, розваги, заощадження).

Мета: навчити планувати, приймати рішення та враховувати фінансові обмеження.

Приклад: «Сімейний бюджет на тиждень». Діти мають запланувати покупки та зекономити на непередбачені витрати.

Міні-проекти:

Групова робота над невеликими проектами з елементами підприємництва та фінансів.

Мета: інтеграція знань з різних предметів, розвиток творчого та критичного мислення, командної роботи.

Приклад: створення міні-магазину, підготовка рекламного постеру та розрахунок доходів і витрат.

Ігрові фінансові симуляції:

Комп'ютерні або настільні ігри, що моделюють економічні ситуації.

Мета: оцінити стратегічне мислення, готовність до ризику та економічну поведінку.

Приклад: симуляція «Купівля-продаж товарів», де учні приймають рішення про закупівлю та продаж.

Кейси та ситуаційні вправи:

Короткі реальні або змодельовані ситуації, де учні аналізують фінансову проблему та приймають рішення.

Приклад: «Як купити подарунок за обмежений бюджет?», «Як заощадити на поїздку в парк розваг?»

Приклади інтерактивних вправ

Рольова гра «Міні-магазин»:

Учні обирають роль продавця або покупця, обчислюють ціну товарів, планують витрати та прибуток.

Вправа «Сімейний бюджет»:

Клас ділиться на групи, кожна отримує «сімейний бюджет» на тиждень.
Завдання: спланувати покупки, витрати на розваги та заощадження.

Міні-проект «Шкільний ярмарок»:

Створюють власний продукт (малюнки, листівки, солодощі), планують рекламу, підраховують доходи і витрати.

Ситуаційна гра «Що купити?»:

Учні отримують завдання купити подарунок або продукт із обмеженим бюджетом, аргументуючи свій вибір.

2.2. Розроблення методики інтегрованого навчання

Розроблення методики інтегрованого навчання полягає у створенні системного підходу до організації навчального процесу, який забезпечує одночасне формування знань, умінь і компетентностей з різних навчальних предметів через їхню взаємопов'язану подачу та практичне застосування.

Розроблена методика ґрунтується на наступних принципах:

Інтеграція предметів: поєднання знань з математики, української мови, природознавства та основ економіки;

Компетентнісна спрямованість: розвиток підприємливості та фінансової грамотності як наскрізних компетентностей;

Активне навчання: застосування рольових ігор, проєктів, практичних завдань;

Диференціація: врахування індивідуальних особливостей учнів та рівня їхньої підготовки;

Оцінювання процесу та результату: використання формативного і сумативного оцінювання для корекції навчального процесу.

Структура методики інтегрованого навчання включає:

1. Мета методики:

Розвиток у молодших школярів підприємливості, фінансової грамотності та практичних навичок через інтеграцію знань з різних навчальних предметів та активні, проблемно-орієнтовані форми навчання.

2. Завдання:

Формування економічного мислення та фінансової компетентності.

Розвиток умінь планувати, приймати рішення та оцінювати наслідки своїх фінансових дій.

Сприяння творчості, ініціативності та самостійності учнів.

Створення умов для застосування знань у реальних або змодельованих життєвих ситуаціях.

Інтеграція змісту різних предметів (математика, українська мова, природознавство, мистецтво) для досягнення цілісного навчального досвіду.

3. Принципи методики:

Компетентнісний підхід – навчання спрямоване на формування знань, умінь і цінностей, які учні зможуть застосовувати у повсякденному житті.

Особистісно-діяльнісний підхід – акцент на мотивації, інтересах та активності учня.

Практико-орієнтований підхід – використання реальних або змодельованих ситуацій для формування практичних навичок.

Інтегративний підхід – поєднання різних навчальних предметів у спільні навчальні блоки або проекти.

Суб'єктний підхід – створення умов для самостійного мислення, відповідальності та розвитку ініціативності.

4. Етапи проведення інтегрованого навчання:

Етап 1. Підготовчий.

Визначення теми, яка підходить для інтеграції (наприклад, «Мій сімейний бюджет», «Шкільний ярмарок», «Міні-підприємство»).

Планування міжпредметних зв'язків (математика – підрахунок коштів, українська мова – підготовка презентацій чи звітів, мистецтво – оформлення продукції, природознавство – ресурсозбереження).

Підготовка матеріалів: картки з грошима, шаблони бюджету, роздаткові матеріали, інструкції для рольових ігор.

Етап 2. Мотиваційний.

Ознайомлення учнів із проблемною ситуацією або проектною задачею.

Створення ситуації «реального життя», де учні відчувають необхідність застосувати знання (наприклад, потрібно організувати ярмарок або спланувати бюджет класної подорожі).

Етап 3. Основний.

Розподіл ролей та групова робота: учні виконують різні ролі (підприємець, покупець, бухгалтер, маркетолог).

Інтерактивні методи:

Рольові ігри;

Моделювання сімейного чи класного бюджету;

Міні-проекти (створення товару, реклама, продаж);

Кейси та ситуаційні завдання;

Дискусії та групові обговорення.

Міжпредметна інтеграція:

Математика – обчислення витрат, доходів, планування бюджету;

Українська мова – підготовка описів продуктів, презентацій;

Мистецтво – оформлення продукції;

Природознавство – раціональне використання ресурсів.

Етап 4. Рефлексія.

Обговорення результатів: що вдалося, які рішення були ефективними, що можна покращити.

Учні оцінюють власну діяльність і роль у групі.

Вчитель підводить підсумки, виділяє успіхи та надає рекомендації для подальшого розвитку компетентностей.

Етап 5. Оцінювання.

Використання критеріїв: планування та організація, прийняття рішень, застосування знань, командна робота, креативність.

Балова система для відстеження прогресу (наприклад, 25 балів максимум).

Переваги методики

- Учні бачать взаємозв'язок знань з різних предметів.
- Розвиваються практичні навички та компетентності.
- Підвищується мотивація та зацікавленість.
- Сприяє розвитку креативності, підприємливості та самостійності.
- Підготовка до реальних життєвих ситуацій і прийняття рішень у фінансовій сфері.

2.3. Формування компетентностей у процесі інтегрованого навчання

У сучасній освіті важливе місце посідає розвиток компетентностей учнів, що забезпечують їхню готовність до активної участі у соціальному, економічному та культурному житті. Одним із ефективних підходів до досягнення цієї мети є інтегроване навчання, яке поєднує знання, уміння та навички з різних предметних галузей у спільні навчальні блоки або проєкти. Такий підхід дозволяє учням бачити взаємозв'язок між навчальними дисциплінами та застосовувати здобуті знання у практичних ситуаціях, що значно підвищує мотивацію та ефективність навчання.

Формування компетентностей у процесі інтегрованого навчання охоплює розвиток ключових здібностей: критичного мислення, підприємливості, фінансової грамотності, уміння планувати та приймати рішення, комунікативних навичок, а також здатності до самостійного пошуку інформації та її аналізу. Інтеграція предметів дозволяє створювати навчальні ситуації, близькі до реального життя, де учні не просто засвоюють теоретичні знання, а застосовують їх у вирішенні практичних завдань, моделюють фінансові процеси та оцінюють наслідки своїх дій.

Саме тому інтегроване навчання виступає ефективним механізмом формування компетентностей, адже поєднує міжпредметні знання з активними, проблемно-орієнтованими та інтерактивними методами навчання, що сприяють всебічному розвитку особистості та її готовності до життя у сучасному динамічному суспільстві.

Роль інтегрованих уроків у формуванні підприємництва та фінансової грамотності учнів початкової школи є надзвичайно важливою, адже вони забезпечують системне поєднання знань, умінь та практичних навичок, що необхідні для розвитку ключових компетентностей. Детальніше можна виокремити такі аспекти:

1. Поєднання теорії з практикою:

Інтегровані уроки дозволяють учням не лише отримувати базові знання про гроші, бюджет, заощадження чи інвестиції, а й застосовувати їх на практиці через рольові ігри, моделювання бізнес-ситуацій, розробку проєктів і міні-підприємств. Це сприяє формуванню практичних фінансових навичок та розумінню причинно-наслідкових зв'язків у економічних процесах.

2. Розвиток підприємницького мислення:

Підприємництво – це не тільки створення бізнесу, а й готовність брати ініціативу, приймати рішення та шукати нестандартні шляхи вирішення проблем. Інтегровані уроки з елементами бізнес-проєктів, групових завдань або симуляційних ігор стимулюють учнів до планування, організації, оцінки ризиків і прогнозування результатів, що є основою підприємницької компетентності.

3. Формування міжпредметних зв'язків.

Інтегровані уроки поєднують знання з різних предметів:

Математика – підрахунок доходів, витрат, розрахунок бюджету;

Українська мова – складання звітів, презентацій, рекламних текстів;

Мистецтво – оформлення продуктів, рекламних матеріалів;

Природознавство – раціональне використання ресурсів;

Суспільствознавство – розуміння ролі грошей і підприємництва в житті суспільства.

Це дозволяє учням бачити цілісну картину фінансових процесів та формує компетентності в реальному контексті.

4. Підвищення мотивації та активності учнів:

Інтерактивні та проєктні форми роботи (рольові ігри, бізнес-проєкти, моделювання бюджету) створюють цікаві та мотивуючі ситуації, де учні відчують значення власних дій та рішень. Це формує відповідальність, ініціативність і бажання застосовувати знання у практичному житті.

5. Розвиток соціальних і комунікативних навичок

Інтегровані уроки часто передбачають роботу в групах або парах, що сприяє розвитку командної роботи, лідерських якостей, вміння домовлятися та співпрацювати – важливих складових підприємницької компетентності.

6. Підготовка до реального життя

Інтегровані уроки моделюють реальні фінансові та бізнес-ситуації, готуючи учнів до прийняття обґрунтованих рішень у житті: управління власними ресурсами, планування витрат, заощадження, оцінка ризиків, аналіз варіантів вибору.

Інтегровані уроки є ефективним інструментом формування підприємництва та фінансової грамотності, оскільки поєднують знання, практику, міжпредметну інтеграцію та активні методи навчання, що дозволяють учням розвивати компетентності, необхідні для свідомого та відповідального управління ресурсами в сучасному житті (Табл.2.1).

Табл.2.1

Предмет	Тема уроку	Мета уроку	Завдання на розвиток компетентностей
Математика + Природознавство	«Розподіл ресурсів у природі та житті»	Розвивати аналітичне мислення та планування ресурсів	Учні складають «бюджет» для міні-проєкту вирощування рослин у класі, обраховують витрати та прибуток
Математика + Українська мова	«Витрати та заощадження у казкових історіях»	Розвивати фінансове мислення та мовленнєві навички	Учні читають казку, визначають витрати персонажів, складають

			розповідь про оптимізацію ресурсів
Природознавство + Математика	«Економія енергії та ресурсів у класі»	Формування екологічної та фінансової відповідальності	Учні створюють план економії ресурсів класу та розраховують економію коштів

Рольові ігри: «Міні-магазин» або «Класне підприємство», де діти керують ресурсами, купують і продають товари, планують бюджет.

Проектна діяльність: складання сімейного або класного бюджету, створення «плану витрат та заощаджень».

Проблемні завдання: ситуації «Що робити, якщо кошти обмежені?», де учні шукають оптимальні рішення.

Інтерактивні вправи з математичним змістом: обрахунок витрат, складання таблиць, діаграм, графіків.

Такі завдання одночасно формують підприємливість (ініціативність, планування, організацію) та фінансову грамотність (робота з ресурсами, облік, оцінка ризиків).

Висновки до розділу 2.

Діагностика початкового рівня підприємливості та фінансової грамотності учнів дозволяє об'єктивно оцінити існуючі знання, навички та особистісні якості молодших школярів. Використання різних методів та інструментів — спостереження, тестування, анкетування, інтерактивні завдання — забезпечує комплексне вивчення здібностей дітей та дає змогу виявити сильні сторони і потреби, на основі яких будується педагогічна стратегія розвитку компетентностей.

Розроблення методики інтегрованого навчання на основі результатів діагностики забезпечує системний та цілеспрямований підхід до формування підприємливості та фінансової грамотності. Поєднання навчальних предметів

(математика, природознавство, українська мова) у тематичних блоках дозволяє учням застосовувати знання на практиці, розвивати критичне та економічне мислення, а також творчі та організаційні здібності.

Формування компетентностей у процесі інтегрованого навчання підтверджує ефективність активних і практико-орієнтованих методів роботи. Підприємливість розвивається через завдання на планування, організацію та креативне мислення, а фінансова грамотність — через роботу з ресурсами, ведення обліку та прийняття рішень у конкретних ситуаціях.

Оцінювання ефективності методики дозволяє відстежувати динаміку розвитку компетентностей та своєчасно коригувати педагогічні стратегії. Регулярний аналіз результатів забезпечує підвищення якості навчання і дозволяє адаптувати методику до потреб конкретної групи учнів.

Таким чином, експериментальна реалізація методики інтегрованого навчання демонструє, що поєднання діагностичного підходу та системного розвитку компетентностей є ефективним засобом формування підприємливості та фінансової грамотності у молодших школярів. Цей розділ підкреслює важливість цілеспрямованого конструювання уроків та активних форм роботи для розвитку практичних навичок і особистісних якостей учнів.

Оцінювання дозволяє корегувати процес навчання і забезпечує зворотний зв'язок для учнів і вчителя.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ТА АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ

3.1. Критерії оцінювання рівня сформованості компетентностей

Для оцінювання рівня сформованості компетентностей виділено **такі критерії**:

1. Когнітивний критерій. Оцінює засвоєння учнями базових понять:

розуміння призначення грошей;

уміння порівнювати ціну;

розуміння потреб і бажань;

знання простих фінансових операцій.

Показники: правильність відповідей у тестах, логічність пояснень, уміння застосувати поняття у знайомих ситуаціях.

2. Практичний критерій. Вимірює здатність застосовувати знання в ситуаційних завданнях:

уміння робити вибір;

планування простих витрат;

уміння заощаджувати;

участь у навчальних іграх (“магазин”, “ярмарок”).

Показники: обґрунтованість рішень, самостійність дій, здатність порівнювати варіанти.

3. Особистісно-поведінковий критерій. Характеризує підприємливі якості учня:

ініціативність;

відповідальність;

готовність працювати в групі;

наполегливість у досягненні результату.

Показники: активність у рольових іграх, участь у проєктах, здатність пропонувати ідеї.

Методи та інструменти діагностики. Для забезпечення валідності й достовірності діагностики використано комплекс методів:

1. **Тестові завдання.** Дозволяють оцінити розуміння елементарних фінансових понять.

Приклади завдань: Обери дешевший товар.

Поясни, що таке «заощадити».

Знайди ситуацію, де потрібно зробити вибір.

Методика базується на рекомендаціях OECD/INFE [62].

2. **Ситуаційно-практичні завдання.** Використовуються для визначення здатності застосовувати знання у змодельованих життєвих ситуаціях.

Наприклад: Дитині дають 20 грн. Потрібно обрати зі списку два товари, не перевищивши бюджет.

Сплануй покупки для класного свята.

Запропонуй спосіб заощаджити.

3. **Спостереження.** Метод дає змогу оцінити поведінкові характеристики підприємливості. Проводиться під час:

групових завдань;

рольових ігор (“Магазин”, “Підприємці”);

міні-проектів.

Використовується чек-лист активності [63; 5].

4. **Інтерв’ю та бесіди з учнями.** Допомагають виявити мотивацію, інтереси, особистісні особливості.

5. **Аналіз продуктів діяльності учнів.** Зошити, роботи, міні-проекти, малюнки з економічною тематикою дозволяють судити про рівень розуміння й практичні навички.

Процедура діагностики. Діагностика проводилася у кілька етапів:

Підготовчий етап

– добір методик;

– створення діагностичних карт;

– інструктаж учнів.

Основний етап:

– виконання тестів і практичних завдань;

- проведення ігор із фінансовими елементами;
- спостереження за поведінкою дітей у груповій роботі.

Аналітичний етап

- обробка результатів;
- визначення рівнів: високий, достатній, середній, низький;
- формування висновків.

Рівні сформованості компетентностей. На основі критеріїв визначено такі рівні:

Високий рівень. Дитина розуміє фінансові поняття, аргументує рішення, виявляє ініціативу, активно бере участь у командних завданнях, пропонує ідеї.

Достатній рівень. Достатньо орієнтується у фінансових ситуаціях, робить вибір із невеликою допомогою, виявляє відповідальність, але потребує підтримки в складніших завданнях.

Середній рівень. Має фрагментарні знання, не завжди може застосувати їх у практиці, рідко виявляє ініціативу, потребує підказок учителя.

Низький рівень. Має труднощі з розумінням понять, уникає самостійного вибору, не проявляє підприємливості, неохоче взаємодіє в групі.

Узагальнення результатів діагностики

Діагностичні дані показують, що більшість учнів початкової школи мають початковий або середній рівень розвитку фінансової грамотності й підприємливості. Вони демонструють інтерес до економічних ігор, але недостатньо володіють знаннями для самостійного прийняття рішень. Це підтверджує необхідність системної педагогічної роботи та побудови моделі розвитку компетентностей засобами інтегрованого навчання.

У Таб. 3.1 представлені рівні сформованості, як і визначені на основі комплексної оцінки результатів тестів, спостережень, рольових ігор та практичних завдань.

Табл.3.1

Критерій	Показники	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень

Когнітивний	Знання базових фінансових понять (гроші, ціна, заощадження, вибір)	Дитина розуміє всі поняття, може пояснити їх застосування у житті	Розуміє більшість понять, інколи потребує пояснення	Має фрагментарні знання, не може застосувати поняття
Практичний / операційно-діяльнісний	Уміння планувати прості фінансові дії, робити вибір, застосовувати знання у практичних завданнях	Самостійно планує дії, приймає рішення, обґрунтовує вибір	Виконує завдання з підказкою, робить частково правильні вибори	Виконує завдання лише за зразком, не робить власних рішень
Особистісно-поведінковий	Ініціативність, відповідальність, здатність працювати в групі, активність у проєктах	Проявляє ініціативу, активно працює у групі, пропонує власні ідеї	Іноді проявляє ініціативу, працює за підтримки вчителя	Не проявляє ініціативи, пасивний, потребує постійного контролю
Ціннісно-мотиваційний	Інтерес до економічних і підприємницьких ситуацій, бажання застосовувати знання	Цікавиться, активно шукає нові знання, готовий до самостійних дій	Проявляє помірний інтерес, потребує заохочення	Інтерес низький, не зацікавлений у практичних завданнях

Таблиця може слугувати як інструмент формувального оцінювання та планування інтегрованих уроків.

У таблиці 3.2 ширше представлені завдання, які можуть використовуватися для формувального оцінювання та планування інтегрованих занять.

Табл.3.2

Критерій	Показники	Високий рівень	Середній рівень	Початковий рівень	Приклади завдань / активностей
Когнітивний	Знання базових фінансових понять	Дитина розуміє всі поняття, може	Розуміє більшість понять, інколи	Має фрагментарні знання,	- Вибрати дешевший товар із двох - Пояснити, що

	(гроші, ціна, заощадження, вибір)	пояснити їх застосування у житті	потребує пояснення	не може застосувати поняття	таке «заощадити» - Скласти список необхідних покупок
Практичний / операційно-діяльний	Уміння планувати прості фінансові дії, робити вибір, застосовувати знання на практиці	Самостійно планує дії, приймає рішення, обґрунтовує вибір	Виконує завдання з підказкою, робить частково правильні вибори	Виконує завдання лише за зразком, не робить власних рішень	- Планування покупок для класного свята з обмеженим бюджетом - Розподіл 20 грн на два товари - Організація «шкільного магазину» у групі
Особистісно-поведінковий	Ініціативність, відповідальність, здатність працювати в групі, активність у проєктах	Проявляє ініціативу, активно працює у групі, пропонує власні ідеї	Іноді проявляє ініціативу, працює за підтримки вчителя	Не проявляє ініціативи, пасивний, потребує постійного контролю	- Участь у командних іграх та міні-проєктах («Магазин», «Банк», «Ярмарок») - Пропозиція власних рішень під час гри - Організація простих фінансових завдань для однокласників
Ціннісно-мотиваційний	Інтерес до економічних і підприємницьких ситуацій, бажання застосовувати знання	Цікавиться, активно шукає нові знання, готовий до самостійних дій	Проявляє помірний інтерес, потребує заохочення	Інтерес низький, не зацікавлений у практичних завданнях	- Ведення особистого «кошика заощаджень» - Розробка невеликого проєкту «Як я б організував ярмарок» - Участь у сюжетно-рольових іграх

3.2. Організація, зміст та аналіз формувального експерименту

Формувальний експеримент проводився з метою перевірки ефективності розробленої методики інтегрованого навчання для підвищення

рівня підприємливості та фінансової грамотності здобувачів освіти. Основними завданнями експерименту були:

Визначення динаміки змін у рівні підприємливості та фінансової грамотності у процесі впровадження методики.

Аналіз ефективності окремих елементів методики (ігрові вправи, кейс-стаді, інтерактивні завдання).

Виявлення особливостей сприйняття навчального матеріалу здобувачами та визначення оптимальних підходів до формування компетентностей.

Організація експерименту

Експеримент проводився протягом навчального семестру у дві послідовні фази: контрольну та експериментальну.

Контрольна група (КГ): навчалася за традиційною програмою без застосування інтегрованої методики.

Експериментальна група (ЕГ): навчалася із застосуванням розробленої методики інтегрованого навчання, яка поєднувала теоретичні заняття та практичні інтерактивні завдання.

Участь у формувальному експерименті брали здобувачі початкової освіти 3 класу (28 учнів). Всі учасники були поінформовані про мету експерименту та погодилися на участь.

Зміст експерименту

Формувальний експеримент включав такі етапи:

Підготовчий етап включав:

- Вивчення наявного рівня підприємливості та фінансової грамотності у здобувачів.
- Проведення анкетування та тестування для встановлення базових показників.
- Формування контрольної та експериментальної груп.

Основний етап:

- Впровадження інтегрованої методики у навчальний процес експериментальної групи.

- Проведення тематичних практичних завдань: розв’язання бізнес-кейсів, моделювання фінансових ситуацій, рольові ігри.
- Регулярне спостереження та фіксування змін у рівні сформованості компетентностей.

Аналітичний етап:

- Повторне тестування та анкетування обох груп.
- Порівняльний аналіз результатів контрольної та експериментальної груп.
- Визначення ефективності методики та формулювання рекомендацій щодо її подальшого використання.

Методи та інструменти дослідження

Для збору та аналізу даних застосовувалися такі методи (Табл. 3.3):

Тестування – для оцінки рівня підприємливості та фінансової грамотності.

Анкетування та опитування – для вивчення ставлення студентів до навчального процесу та самооцінки компетентностей.

Спостереження – для оцінки активності та участі студентів у практичних завданнях.

Статистичний аналіз – для обробки отриманих даних та визначення рівня значущості результатів

Табл. 3.3, яка наочно відображає організацію та зміст формувального експерименту:

Етап експерименту	Основні завдання	Інструменти та методи	Очікувані результати
Підготовчий	- Визначення початкового рівня підприємливості та фінансової грамотності - Формування контрольної та експериментальної груп	- Тестування - Анкетування - Спостереження	- Встановлення базових показників - Формування груп зі співставними характеристиками
Основний	- Впровадження інтегрованої методики навчання - Проведення	- Практичні завдання - Ігрові вправи	- Зростання рівня підприємливості та фінансової грамотності в ЕГ

	практичних інтерактивних завдань (кейси, рольові ігри, моделювання фінансових ситуацій)	Спостереження за активністю студентів	- Виявлення найбільш ефективних компонентів методики
Аналітичний	- Повторне тестування та анкетування - Порівняльний аналіз результатів КГ та ЕГ	- Тестування - Анкетування - Статистичний аналіз (порівняння середніх показників, t-тест, кореляційний аналіз)	- Оцінка ефективності методики - Формулювання рекомендацій для подальшого використання

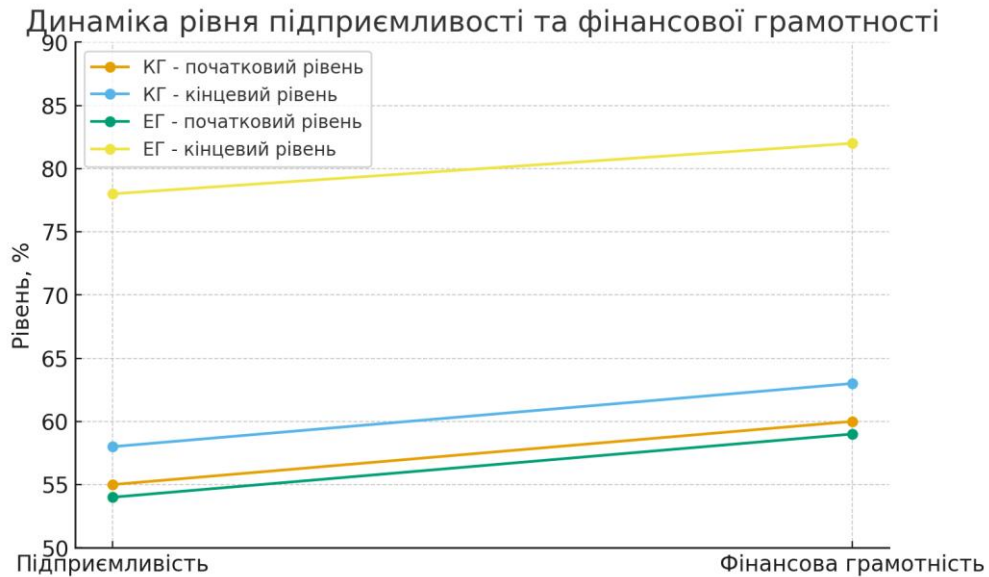
Підготовчий етап. На цьому етапі проводилося встановлення початкового рівня сформованості підприємливості та фінансової грамотності у здобувачів освіти. Для цього застосовувались тестування та анкетування, а також метод спостереження за активністю студентів під час навчальних занять. Одночасно відбувалося формування контрольної та експериментальної груп із подібними характеристиками, що забезпечувало коректність порівняльного аналізу результатів.

Основний етап. У ході основного етапу для експериментальної групи впроваджувалася розроблена методика інтегрованого навчання. Вона включала як теоретичні заняття, так і практичні інтерактивні завдання: кейс-стаді, рольові ігри, моделювання фінансових ситуацій. Активність здобувачів початкової освіти фіксувалася методом спостереження та аналізу виконання завдань. Для контрольної групи навчальний процес відбувався за традиційною програмою, що дозволяло оцінити ефективність інтегрованої методики порівняно з класичним підходом.

Аналітичний етап. На заключному етапі проводилося повторне тестування та анкетування обох груп. Отримані дані оброблялися статистичними методами, включаючи порівняння середніх показників та

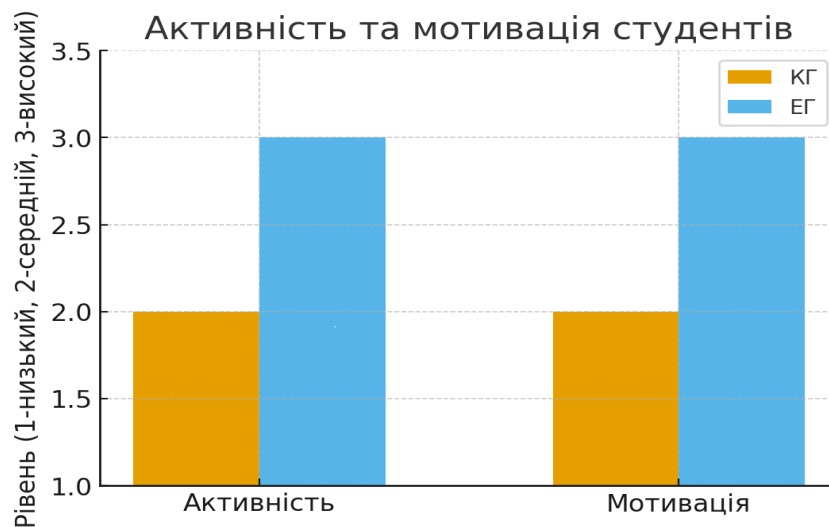
оцінку значущості результатів. Аналіз дозволяв визначити динаміку змін у рівні підприємливості та фінансової грамотності, оцінити ефективність окремих елементів методики та сформулювати рекомендації щодо її подальшого впровадження (Рис.3.1):

Рис.3.1.

Лінійний графік показує динаміку змін рівня підприємливості та фінансової грамотності у контрольній та експериментальній групах. Чітко видно, що в ЕГ спостерігається значне зростання показників.

Рис.3.2.

Гістограма порівнює активність та мотивацію студентів КГ та ЕГ за результатами експерименту. ЕГ демонструє високий рівень активності та мотивації, тоді як у КГ показники залишаються середніми.

3.3. Аналіз результатів експерименту

Після завершення формувального експерименту проведено комплексний аналіз отриманих даних з метою оцінки ефективності розробленої методики інтегрованого навчання. Порівняння результатів експериментальної та контрольної груп дозволяє встановити рівень впливу застосованих інтерактивних та практичних завдань на формування підприємливості та фінансової грамотності у здобувачів освіти.

Аналіз здійснювався за такими напрямками:

Порівняння початкового та кінцевого рівнів компетентностей у контрольній та експериментальній групах.

Виявлення динаміки змін у показниках підприємливості та фінансової грамотності в ЕГ, що брала участь у інтегрованому навчанні.

Оцінка ефективності окремих елементів методики, таких як кейс-стаді, рольові ігри та моделювання фінансових ситуацій, для визначення їхнього внеску у загальний результат.

Статистична перевірка гіпотез щодо значущості змін, що дозволяє зробити обґрунтовані висновки про доцільність застосування методики в освітньому процесі.

Отримані результати стануть основою для формулювання практичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованого навчання у підготовку здобувачів, підвищення їхньої підприємливості та фінансової грамотності, а також подальшого вдосконалення навчальних програм.

Табл 3.4.,

яка наочно відображає порівняння результатів контрольної та експериментальної груп:

Показник	Контроль на група (КГ) – початковий рівень	Контроль на група (КГ) – кінцевий рівень	Експериментальна група (ЕГ) – початковий рівень	Експериментальна група (ЕГ) – кінцевий рівень
Підприємливість	55%	58%	54%	78%

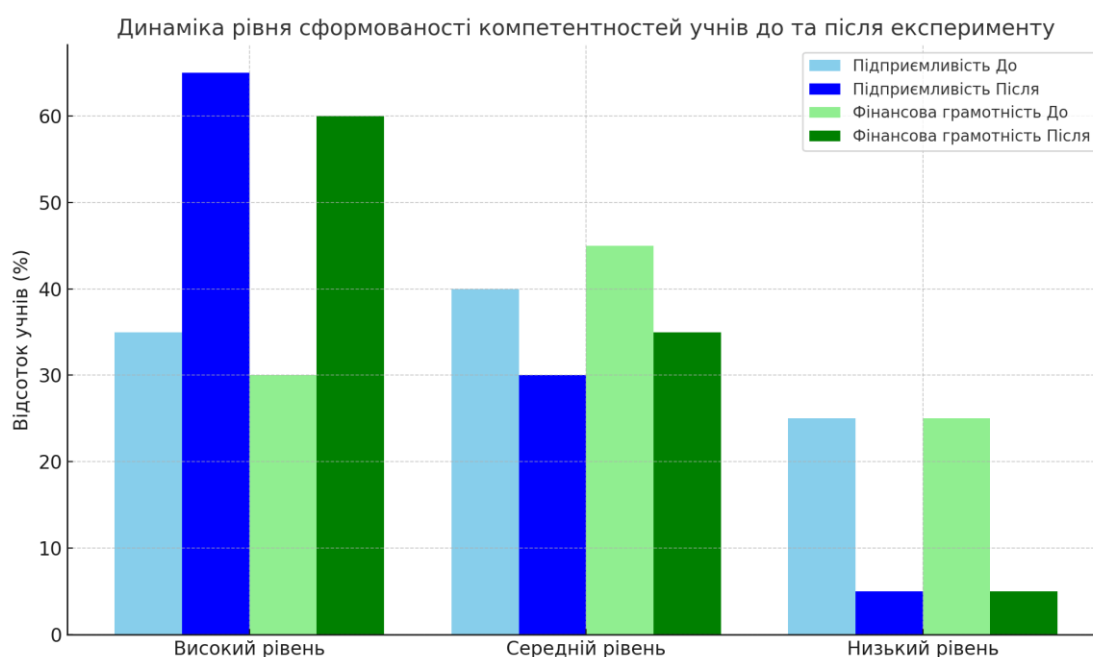
Фінансова грамотність	60%	63%	59%	82%
Активність у практичних завданнях	Середня	Середня	Середня	Висока
Мотивація до навчання	Середня	Середня	Середня	Висока

Примітки:

Значення представлені у відсотках або описовій категорії («середня», «висока») на основі анкетування, тестування та спостереження.

Різниця між початковим та кінцевим рівнем у ЕГ свідчить про позитивний вплив інтегрованої методики представлені наочно у Табл.3.4:

Рис.3.3.

На основі проведеного дослідження можемо визначити кілька практичних порад для вчителів:

- 1) Використовувати інтегровані уроки регулярно, поєднуючи різні предмети (математика, українська мова, природознавство);
- 2) Залучати учнів до рольових ігор та проектної діяльності, що моделює реальні фінансові та підприємницькі ситуації;
- 3) Впроваджувати формативне оцінювання, щоб коригувати процес навчання на ранніх етапах;

4) Використовувати різні інструменти оцінки: спостереження, тести, анкети, міні-проекти.

Висновки до Розділу 3

Організація формувального експерименту дозволила системно перевірити ефективність розробленої методики інтегрованого навчання у формуванні підприємливості та фінансової грамотності у початковій школі. Чітке визначення мети, завдань, груп учасників та етапів проведення експерименту забезпечило надійність отриманих даних та можливість об'єктивного порівняння результатів до і після впровадження методики.

Аналіз результатів експерименту засвідчив позитивну динаміку розвитку підприємливості та фінансової грамотності у учнів. Учні показали покращення навичок планування, організації та креативного мислення, а також умінь працювати з ресурсами, вести облік та приймати обґрунтовані рішення. Водночас були виявлені певні проблемні аспекти, що потребують подальшого удосконалення методики, зокрема індивідуалізація завдань і підвищення мотивації до самостійної економічної діяльності.

Рекомендації щодо впровадження методики підтвердили її практичну значущість для початкової школи. Вчителі отримали конкретні поради щодо організації інтегрованих уроків, вибору активних методів навчання та використання ігрових і практико-орієнтованих завдань для розвитку компетентностей. Крім того, експеримент показав можливість масштабування методики на інші класи та адаптації її до різних освітніх умов, що робить її універсальним інструментом для розвитку ключових навичок молодших школярів.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження присвячене формуванню підприємливості та фінансової грамотності у учнів початкової школи і охоплює теоретичний аналіз, розроблення методики інтегрованого навчання та її експериментальну перевірку. На основі комплексного вивчення проблеми можна сформулювати такі висновки:

Теоретичні аспекти формування підприємливості та фінансової грамотності свідчать, що ці компетентності є ключовими для розвитку особистості молодшого школяра. Підприємливість включає ініціативність, креативність, здатність до планування та організації діяльності, а фінансова грамотність формує у дітей вміння планувати ресурси, вести облік та приймати економічно обґрунтовані рішення. Теоретичний аналіз показав, що ефективний розвиток цих компетентностей потребує комплексного, інтегрованого підходу, що враховує вікові, психологічні та мотиваційні особливості дітей.

Діагностика початкового рівня компетентностей учнів дозволила виявити сильні сторони та потреби дітей у сфері підприємливості та фінансової грамотності. Використання спостереження, тестування, анкетування та інтерактивних завдань забезпечило комплексне оцінювання рівня сформованості ключових навичок, що стало основою для розроблення цілеспрямованої педагогічної методики.

Розроблена методика інтегрованого навчання продемонструвала ефективність у формуванні підприємливості та фінансової грамотності. Поєднання навчальних предметів (математика, природознавство, українська мова) у тематичних блоках сприяло розвитку практичних навичок, креативного мислення, економічного усвідомлення та вміння приймати обґрунтовані рішення. Методика включає активні форми роботи, практико-орієнтовані завдання та інтерактивні активності, що стимулюють самостійність та ініціативність учнів.

Експериментальна перевірка методики підтвердила її високий рівень результативності. Порівняння показників до і після впровадження методики засвідчило позитивну динаміку у розвитку підприємливості та фінансової грамотності, покращення навичок планування, організації, роботи з ресурсами та ведення обліку. Виявлені проблемні аспекти (неоднорідність групових навичок, потреба в індивідуалізації завдань) дозволили уточнити та адаптувати методику для підвищення її ефективності. Зокрема відзначимо, що діагностика початкового рівня сформованості підприємливості та фінансової грамотності показала, що більшість учнів мали середній та низький рівень цих компетентностей:

Підприємливість: 35 % учнів – високий рівень, 40 % – середній, 25 % – низький;

Фінансова грамотність: 30 % – високий рівень, 45 % – середній, 25 % – низький.

Після впровадження методики інтегрованого навчання упродовж експериментального періоду спостерігалось значне покращення результатів:

Підприємливість: високий рівень – 65 %, середній – 30 %, низький – 5 %;

Фінансова грамотність: високий рівень – 60 %, середній – 35 %, низький – 5 %.

Результати свідчать про ефективність запропонованого підходу та значне підвищення мотивації і активності учнів у навчальному процесі.

Рекомендації щодо впровадження методики показали практичну значущість дослідження для педагогів початкової школи. Вчителі отримали конкретні поради щодо організації інтегрованих уроків, застосування активних методів навчання та використання ігрових і практико-орієнтованих завдань. Методика має потенціал масштабування та адаптації до різних навчальних умов, що робить її універсальним інструментом розвитку ключових компетентностей молодших школярів.

Результати дослідження свідчать про те, що системне поєднання теоретичних знань, діагностичних процедур та інтегрованого підходу до

навчання створює ефективну модель формування підприємливості та фінансової грамотності у початковій школі. Такий комплексний підхід забезпечує не лише розвиток практичних умінь, але й формування особистісних якостей, необхідних для подальшого навчання та самостійного життя дітей.

Таким чином, проведене дослідження підтверджує важливість впровадження інтегрованих, практико-орієнтованих методик у початковій школі для розвитку підприємливості та фінансової грамотності, а результати роботи можуть бути використані для оптимізації навчального процесу та підвищення ефективності початкової освіти в умовах сучасних освітніх вимог.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійчук В. Навчання фінансової грамотності учнів початкової школи: міжнародний досвід. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика (серія: педагогічні науки)*. Випуск № 1 (66), 2021. С. 81–87.
2. Барадія Н. Формування фінансової грамотності через впровадження педагогічних технологій. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2019. Випуск 23(том1). С. 89–94.
3. Бахмат Н. Формування основ фінансової грамотності молодших школярів на уроках математики в новій українській школі. *Педагогічна освіта: теорія і практика*. № 31 (2021). С. 107–122.
4. Бех І. Д. Особистість і професійний розвиток: педагогічні орієнтири. – Київ: Либідь, 2018. 256 с.
5. Бібік В. В. Підприємливість та фінансова грамотність у початковій школі: теорія і практика. *Початкова школа*, 2017. № 5. С. 14–18.
6. Бобінська Е., Шиян Р., Товкало М. Уроки з підприємницьким тлом. Варшава: Сова, 2014.
7. Боровик Н. В. Використання проєктних технологій на уроках технологій. *Всеосвіта*. 2020. URL: <https://vseosvita.ua/library/vikoristanna-proektnih-tehnologij-navcanna-na-urokah-tehnologij-201089>
8. Варецька О. В. Застосування міжпредметних зв'язків програмового курсу початкової школи з економікою. *Початкова школа*. 2005. № 10. С. 17–20.
9. Вакулєнко В. М. Види інновацій в освіті та їх класифікація. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2010. № 4. URL: irbis-nbuv.gov.ua/Vnadvps_2010_4_4.pdf
10. Вожжов С. А. Фінансова грамотність як життєва компетентність: практичний посібник. Київ, 2018. 64 с.
11. Гельбак А. М. Формування підприємливості учня як ключової компетентності для життя: методичні рекомендації. Кропивницький: КЗ «КОШПО ім. Василя Сухомлинського», 2017. 24 с.

12. Гельбак Н. М. Психолого-педагогічні умови формування підприємливості та фінансової грамотності молодших школярів. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 12–17.
13. Гра як інструмент: що таке гейміфікація? URL: <https://mistosite.org.ua/uk/articles/hra-iak-instrument-shcho-take-heimifikatsiia>
14. Данилюк І. В. Формування ключових компетентностей молодших школярів в умовах інтегрованого навчання. *Початкова школа*. 2018. № 6. С. 5–9.
15. Державний стандарт базової середньої освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 р. № 898. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/972-2022-%D0%BF#Text>
16. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text>
17. Закон України «Про освіту»: від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
18. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії. Черкаси: Видавництво ЧНУ, 2012. 608 с.
19. Інноваційні ігри. URL: <https://stud.com.ua/13174/investuvannya/innovatsiyni>
20. Інтерактивні технології навчання: Теорія, досвід: метод. посіб. авт.-уклад.: О. Пометун, Л. Пироженко. Київ: А.П.Н. 2002. 136 с.
21. Козак О. П. Формування фінансової грамотності та підприємливості молодших школярів у контексті Нової української школи. *Початкова школа*. 2020. № 4. С. 12–16.
22. Концепція «Нова українська школа» / упоряд.: Л. Гриневич, О. Елькін, С. Калашнікова, І. Кобернік та ін.). Київ, 2016. 34 с.
23. Кремень В. Енциклопедія освіти. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
24. Кременя В. Основи педагогічної компетентності. Львів: Світ, 2017. 256 с.
25. Кузьмінська М. В. Інтегроване навчання у початковій школі: теорія і практика. Харків: Основа, 2020. 210 с.

26. Кузьменко Ю. Формування компетентності «Підприємливість та фінансова грамотність»: сучасні орієнтири. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 2 (8). С. 36–39.
27. Лапінська О. Підприємливість та розвиток особистості: теорія і практика. Київ: Видавництво, 2020. 224 с.
28. Лернер І. Я. Дидактичні основи методів навчання. Київ: Освіта, 2018. 256 с.
29. Ляшенко О. В. Підприємливість і фінансова грамотність як ключова компетентність Нової української школи. *Початкова школа*. 2017. № 9. С. 3–7.
30. Мартиненко О. С. Розвиток підприємливості молодших школярів у процесі інтегрованого навчання. *Початкова школа*. 2019. № 7. С. 10–14.
31. Мариновська О. Я. Інтегроване навчання: технологічний аспект. *Рідна школа*. 2014. № 4-5. С. 32–36.
32. Мандруючи, пізнавай – у відділення банку завітай. URL: <https://vseosvita.ua/webquest/mandruiuchy-piznavai-u-viddilenia-banku-zavitai-4045.html>
33. Національна стратегія фінансової грамотності. Презентація. Офіційний сайт НБУ України. URL: <https://bank.gov.ua/news/all/strategiya-finansovoyi-gramotnosti>
34. Національний банк України. Рівень фінансової грамотності в Україні. Київ, 2023. 58 с.
35. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2022. 312 p.
36. OECD/INFE (Organisation for Economic Co-operation and Development / International Network on Financial Education). OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies – Methodology and Results. Paris: OECD, 2018. 120 p.

37. Педагогічна освіта: теорія і практика. Формування фінансової грамотності у початковій школі. Київ, 2021. 132 с.
38. Петрова Н. О., Іваненко С. В. Формування фінансової компетентності у молодших школярів: теорія та практика. Київ: Освітня думка, 2022. 198 с.
39. Пінська О. М. Інтегровані уроки в початковій школі як засіб формування ключових компетентностей учнів. *Початкова школа*. 2021. № 5. С. 9–13.
40. Пометун О. І. Інтерактивні методи навчання як засіб формування ключових компетентностей учнів Нової української школи. *Початкова школа*. 2020. № 2. С. 3–8.
41. Програмне забезпечення у основній і початковій школі. URL: <https://imzo.gov.ua/kurs-finansova-gramotnist/programne-zabezpechennya-u-osnovniy-i-pochatkoviy-shkoli/>
42. Пронікова І. В. Виховання підприємливості та формування економічного мислення в учнів. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. 2016. № 13. С. 342–345.
43. Пархоменко Н. М. Формування підприємливості молодших школярів у навчально-виховному процесі початкової школи: метод. посіб. Київ: Педагогічна думка, 2016. 120 с.
44. Савченко І. В. Формування підприємливості та фінансової грамотності учнів початкової школи у контексті Нової української школи. *Початкова школа*. 2021. № 6. С. 7–11.
45. Салюк Л. В. Формування підприємницької та фінансової грамотності молодших школярів у процесі навчання. *Початкова освіта*. 2019. № 3. С. 15–19.
46. Сухова Л. М. Проектна діяльність у початковій школі: методичні рекомендації. Київ: Шкільний світ, 2019. 176 с.
47. Ткаченко С. Розвиток фінансової грамотності у школярів: методичні підходи. Київ: Педагогічна думка, 2024. 182 с.

48. Ткаченко О. В. Реалізація фінансової компетентності молодших школярів у навчально-виховному процесі. Дніпровський педагогічний університет, 2024.
49. Уроки з підприємницьким тлом: навчальні матеріали / за заг. ред. Е. Бобінської, Р. Шияна, М. Товкало. Варшава, 2014. 400 с.
50. Фінансова поведінка. 4 клас: навчально-методичний посібник для вчителя / О. Б. Рябова, Л. Я. Криховець-Хом'як, Л. І. Чарторинська, Г. Ф. Древаль; за заг. ред. д-ра екон. наук проф. Т. С. Смовженко. К.: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016.
51. Фінансова грамотність для учнів початкової школи. URL: <https://thepresentation.ru/pedagogika/fnansovagramotnst-dlya-uchnv-pochatkovo-shkoli>
52. Фінансова грамотність як одна з найважливіших компетенцій людини. URL: <https://naurok.com.ua/post/finansova-gramotnist-yak-odna-z-nayvazhlivishih-kompetency-lyudini>
53. Хом'юк І. В. Формування фінансової грамотності майбутніх інженерів на заняттях з вищої математики. Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2019. № 6. С. 99–105.
54. Хом'юк І. Формування фінансової грамотності школярів: теорія і практика. Київ, 2019. 128 с.
55. Шевчук О. П., Белікова Н. О. Розвиток ключових компетентностей НУШ засобами ігрової діяльності у початковій школі. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. праць. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. Вип. 12 (172). С. 182–186.
56. 10 ключових компетентностей нової української школи. URL: http://www.school28.edukit.lviv.ua/informaciya_pro_zaklad/10_klyuchovih_kompetentnostej_novoi_ukrainsjkoj_shkoli/

57. Як говорити з дітьми про гроші. Фінансова грамотність і НУШ. URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/yak-govoriti-z-ditmi-pro-groshi-finansova-gramotnist-i-nush-50073790.html>
58. Bacigalupo, M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016). EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Люксембург: Publication Office of the European Union; EUR 27939 EN; doi:10.2791/593884
59. European Commission. EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2016. 76 p.
60. Johnson D., Johnson R. Cooperative Learning in Primary Education. New York: Routledge, 2019. 220 p.
61. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2022. 312 p.
62. OECD/INFE (Organisation for Economic Co-operation and Development / International Network on Financial Education). OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies – Methodology and Results. Paris: OECD, 2018. 120 p.
63. Pompei, F. Financial literacy education in primary schools: international perspectives and best practices. Journal of Financial Education, 2020. Vol. 46, Issue 2. P. 55–74.
64. Schleicher A. PISA 2018: Insights and Interpretations. Paris: OECD Publishing, 2019. – 64 p
65. Astor School — школа, де з першого класу діти стають бізнесменами. URL: <https://osvitoria.media/experience/astor-school-shkola-de-z-pershogo-klasu-dity-stayut-biznesmenamy/>
66. Історія грошей та для чого вони потрібні – мультимедіа українською. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=On3hGVWQUys>
67. НБУ. Методичка інтеграція фінансової грамотності. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/ekspertyza/files/metodychka-intehratsiia-finansovoi-hramotnosti.pdf>

68. НБУ. План-конспект уроку з фінансової грамотності на тему “Вивчаємо банкноти і монети України” для учнів початкової школи. URL: https://talan.bank.gov.ua/uploads/navchalni_materialy/1_%D0%9F%D0%BE%D1%87%D0%A8%D0%BA_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D1%82.pdf
69. Рамка фінансових компетентностей дітей та молоді України. URL: <https://talan.bank.gov.ua/uploads/files/ramka-finansovikh-kompetetnostei-ditei-ta-molodi-ukrayini>
70. Рябова О.Б., Криховець-Хом’як Л.Я., Чарторинська Л.І. (заг. ред. Смовженко Т. С.) "Фінансова абетка" 2 клас (навчально-методичний посібник та робочий зошит для учня). URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKaXZ4SGxIRjY1ZTQ/view?resourcekey=0-4Tl6ilvItnyjxTjoRZe34Q>
71. Рябова О.Б., Криховець-Хом’як Л.Я., Чарторинська Л.І. (заг. ред. Смовженко Т. С.) "Фінансова арифметика" 3 клас (навчально-методичний посібник та робочий зошит для учня). URL: https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKQnJ4c29xWVRicUk/view?resourcekey=0-NN_gEqCyId3IR4I50SO00A
72. Рябова О.Б., Криховець-Хом’як Л.Я., Чарторинська Л.І. (заг. ред. Смовженко Т. С.) "Фінансова поведінка" 4 клас (навчально-методичний посібник та робочий зошит для учня). URL: <https://drive.google.com/file/d/0B3m2TqBM0APKbHNaUXNYVnpsZm8/view?resourcekey=0-owAn40uKMSHXZTFTqLnldg>
73. Сайт “Розвиток дитини” для батьків та дітей. URL: <https://childdevelop.com.ua/>
74. “Фінансова грамотність” для учнів початкової школи. URL: <https://vseosvita.ua/library/finansova-gramotnist-dla-ucniv-pocatkovoi-skoli-84313.html>

75. Фінансова грамотність для 1 класу. URL:
https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-financial_literacy-klas1-skills-sortpop/
76. Фінансова грамотність для 2 класу. URL:
https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-financial_literacy-klas2-skills-sortpop/
77. Фінансова грамотність для 3 класу. URL:
https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-financial_literacy-klas3-skills-sortpop/
78. Фінансова грамотність для 4 класу. URL:
https://childdevelop.com.ua/worksheets/tag-financial_literacy-klas4-skills-sortpop/
79. Фінансова грамотність для дітей | канал Мандруючи Світом. URL:
<https://www.youtube.com/watch?v=FQ-eMK0jwPI>
80. Фінансова поведінка. Посібник для вчителя 4 клас. URL:
<http://elar.ippo.edu.te.ua:8080/bitstream/123456789/3938/1/4%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%81%20%D0%9F%D0%BE%D1%81%D1%96%D0%B1%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B2%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5%D0%BB%D1%8F.pdf>
81. Центр фінансових знань ТАЛАН. URL:
<https://talan.bank.gov.ua/pedagogam#pochatkova-shkola>
82. Як навчають фінансової грамотності в школах різних країн світу. URL:
<https://osvitoria.media/experience/yak-navchayut-finansovoyi-gramotnosti-v-shkolah-riznyh-krayin-svitu/>
83. Як розмовляти про гроші з дітьми. URL:
<https://osvitoria.media/experience/yak-rozmovlyaty-pro-groshi-z-ditmy/>

ДОДАТКИ

Додаток 1

Методика проведення спостереження

1. Мета спостереження

Спостереження спрямоване на виявлення рівня підприємливості та фінансової грамотності учнів молодших класів через аналіз їх поведінки у навчальному та ігровому процесі, активності у групових та індивідуальних завданнях, а також здатності застосовувати базові фінансові знання на практиці.

2. Завдання спостереження

Визначити рівень мотивації до навчання та фінансової діяльності у дітей.

Оцінити практичні навички фінансової поведінки, включаючи планування, заощадження та прийняття рішень у простих економічних ситуаціях.

Виявити компетентності у підприємницькій діяльності, такі як ініціативність, здатність працювати у команді та приймати рішення.

Простежити, як учні застосовують знання з математики, мови та природознавства для розв'язання фінансових завдань у межах інтегрованих уроків.

Оцінити соціальні та комунікативні уміння, що сприяють успішній реалізації підприємницьких і фінансових дій.

3. Об'єкт і предмет спостереження:

Об'єкт: учні початкових класів (1–4 класи) у процесі навчальної та позакласної діяльності.

Предмет: прояви підприємливості та фінансової грамотності у різних формах діяльності, поведінкових реакціях та рішеннях школярів.

4. Види і форми спостереження:

Спостереження проводиться у кількох формах:

Пряме спостереження. Учитель або дослідник безпосередньо спостерігає за поведінкою учнів під час уроків, інтерактивних завдань, рольових ігор і проєктної діяльності. Фіксуються реакції на завдання, активність, ініціативність, взаємодія у групах.

Непряме спостереження. Аналіз готових робіт, проектів, міні-бізнес-моделей, завдань з фінансової тематики.

Використовується для оцінки якості прийняття рішень, економічного мислення та практичних навичок.

Групове спостереження. Використовується під час колективних завдань і проєктів, рольових ігор, симуляцій економічних ситуацій. Дозволяє оцінити вміння працювати у команді, планувати спільні дії, вирішувати конфлікти, приймати фінансові рішення спільно.

Індивідуальне спостереження. Фіксація поведінки окремого учня під час виконання завдань або під час консультацій. Дозволяє оцінити самостійність, відповідальність, критичне мислення та планування фінансових дій.

5. Етапи проведення спостереження:

Етап 1: Підготовчий. Формулюються цілі та завдання спостереження. Підбираються інтегровані навчальні блоки та завдання, що дозволяють оцінювати підприємливість і фінансову грамотність. Готуються спостережні листи, критерії оцінювання та інструменти фіксації даних (анкети, таблиці, бланки спостереження).

Етап 2: Організаційний. Проводиться інструктаж учнів про завдання та правила виконання, без прямого натяку на оцінку їхньої фінансової компетентності. Учитель обирає методи спостереження (пряме, групове, індивідуальне).

Етап 3: Проведення спостереження. Спостереження здійснюється протягом 2–3 тижнів у різних формах навчальної діяльності:

- Інтегровані уроки математики, мови, природознавства з фінансовим контекстом;
- Рольові ігри та симуляції фінансових ситуацій (наприклад, покупки, ведення бюджету, облік доходів і витрат);
- Проєктна діяльність та міні-бізнес-проєкти (створення продуктів, планування продажу, оцінка витрат та доходів).

Етап 4: Фіксація та обробка даних. Використовуються спостережні листи, де оцінюються:

активність учня;
ініціативність;
вміння планувати;
навички прийняття фінансових рішень;
комунікативні та соціальні навички;
творчий підхід до завдань.

Дані кодуються за шкалою (наприклад, високий/середній/низький рівень) або за бальною системою (1–5 балів).

Етап 5: Аналіз результатів. Порівнюються показники учнів за різними видами діяльності. Виявляються сильні та слабкі сторони у розвитку підприємливості та фінансової грамотності. Оцінюється ефективність інтеграції різних навчальних предметів та методів навчання.

6. Критерії оцінювання:

Мотиваційний компонент – прагнення учня до навчання, ініціативність, цікавість до економічних завдань.

Знання і розуміння – здатність пояснювати фінансові поняття, користуватися інформацією про гроші, заощадження, доходи та витрати.

Практичні навички – уміння планувати бюджет, здійснювати фінансові розрахунки, приймати раціональні рішення у рольових іграх.

Поведінковий компонент – відповідальність, здатність співпрацювати в групі, розподіляти ролі у проектах, виконувати завдання у встановлений час.

Творчий компонент – здатність генерувати ідеї, знаходити нестандартні рішення, адаптувати знання до нових ситуацій.

7. Використовувані інструменти:

Спостережні листи та таблиці для фіксації поведінкових проявів.

Анкетування та опитування для виявлення мотивації та ставлення до грошей.

Проектні роботи та презентації для оцінки практичних навичок.

Рольові ігри та симуляції для оцінки прийняття рішень, соціальних та комунікативних умінь.

8. Очікувані результати:

Виявлення рівня розвитку підприємливості та фінансової грамотності у молодших школярів.

Визначення ефективності використання інтегрованих та практико-орієнтованих методів навчання.

Розробка рекомендацій для подальшого формування компетентностей у сфері фінансів і підприємництва.

Створення бази даних для корекції навчального процесу та методичних розробок.

Методика проведення тестування

1. Мета тестування

Тестування спрямоване на визначення рівня знань, умінь і навичок учнів молодших класів у сфері фінансів та підприємливості, а також на оцінку їхньої здатності застосовувати ці знання у практичних життєвих ситуаціях.

2. Завдання тестування

Оцінити базові знання учнів про гроші, бюджет, доходи та витрати.

Виявити розуміння учнями принципів економії, заощадження та раціонального використання ресурсів.

Визначити рівень розвитку підприємницьких навичок (ініціативність, планування, прийняття рішень, організаційні здібності).

Проаналізувати здатність учнів застосовувати фінансові знання в інтегрованих завданнях і проєктах.

3. Об'єкт і предмет тестування

Об'єкт: учні 2–4 класів.

Предмет: знання та навички з фінансів, вміння приймати фінансові рішення, здатність планувати бюджет і використовувати ресурси раціонально.

4. Форми тестування

Стандартизовані тести

Використовуються готові адаптовані методики для початкової школи (наприклад, тести PISA з фінансової грамотності, адаптовані під українські стандарти).

Адаптовані тести

Розроблені на основі навчальної програми та наскрізної лінії «Підприємливість і фінансова грамотність».

Містять завдання різного типу: вибір правильної відповіді, встановлення відповідності, короткі практичні завдання, міні-кейси.

5. Структура тесту

Загальна кількість завдань: 20–25

Час виконання: 30–40 хвилин

Типи завдань:

6. Базові знання про гроші та фінанси (10 завдань)

Вибір правильної відповіді (монети, банкноти, доходи, витрати).

Приклади:

«Що можна назвати доходом сім'ї?»

«Що означає слово “заощадження”?»

7. Планування бюджету та економія (5–7 завдань)

Розв'язання простих практичних ситуацій, завдань на планування витрат.

Приклади:

«У тебе є 20 гривень. Ти хочеш купити зошит (15 грн) і олівець (10 грн). Що ти зробиш?»

«Як можна заощадити гроші на покупку іграшки?»

8. Підприємницькі навички та прийняття рішень (5–8 завдань)

Міні-кейси або ситуаційні завдання, що оцінюють ініціативність і планування.

Приклади:

«Ти хочеш продати лимонад у дворі. Що потрібно зробити спочатку?»

«Як розподілити роботу у команді для спільного проєкту?»

9. Інтегровані завдання (3–5 завдань)

Використання знань з математики, мови та природознавства у фінансовому контексті.

Приклади:

«У тебе є 50 грн. Купи канцтовари так, щоб залишилося 10 грн на шоколадку.

Розв'яжи задачу та поясни свій вибір»

6. Критерії оцінювання

Компонент	Максимальні бали	Оцінка
Базові знання про фінанси	10	1 бал за правильну відповідь
Планування бюджету та економія	10	2 бали за правильне та обґрунтоване рішення

Підприємницькі навички	10	1–2 бали за логіку, планування і креативність
Інтегровані завдання	10	2 бали за правильність розрахунків та застосування знань з інших предметів

Максимальний бал: 40

Рівні фінансової грамотності:

31–40 балів – високий

21–30 балів – середній

11–20 балів – початковий

до 10 балів – низький

7. Процедура проведення тестування

Учні отримують інструкцію та пояснення завдань.

Вчитель або дослідник роз'яснює правила: можна писати, малювати схеми, використовувати підказки, якщо передбачено.

Учні виконують тест індивідуально.

Результати обробляються за бальною шкалою, аналізуються помилки та сильні сторони.

На основі результатів формуються рекомендації для подальшого розвитку підприємливості та фінансової грамотності.

8. Приклади завдань для тесту

Завдання 1 (базові знання):

«Що з переліку є витратами сім'ї?»

- а) Зарплата батьків
- б) Купівля продуктів
- в) Отримання подарунків
- г) Продаж старих речей

Правильна відповідь: б

Завдання 2 (планування бюджету):

«У тебе є 30 грн. Хочеш купити зошит (15 грн) і ручку (12 грн). Скільки грошей

залишиться?»

Відповідь: 3 грн

Завдання 3 (підприємницькі навички):

«Ти хочеш організувати ярмарок у школі. Напиши три кроки, які потрібно зробити спочатку.»

Відповідь: приклад: 1) Придумати, що продавати, 2) Порахувати вартість продуктів, 3) Знайти партнерів для допомоги

Завдання 4 (інтегроване):

«У тебе є 50 грн. Купи блокнот (20 грн), олівець (10 грн) і ластик (5 грн).

Скільки грошей залишиться на шоколадку?»

Відповідь: 15 грн

Методика проведення анкетування

1. Мета анкетування

Анкетування дозволяє визначити психологічні та поведінкові характеристики учнів, які впливають на розвиток підприємливості та фінансової грамотності: готовність до ризику та прийняття рішень; рівень фінансової зацікавленості; мотивацію до самостійного планування та управління ресурсами; соціальні та комунікативні якості у груповій діяльності.

2. Завдання анкетування

Виявити особистісні характеристики, які сприяють підприємливості (ініціативність, креативність, впевненість у власних силах).

Оцінити готовність до ризику у фінансових та навчальних ситуаціях.

Дослідити рівень фінансової зацікавленості та практичного інтересу до грошей, бюджету, заощаджень.

Виявити ступінь самостійності у прийнятті рішень та плануванні дій.

Отримати дані для формування індивідуальних рекомендацій щодо розвитку підприємливості та фінансової грамотності.

3. Об'єкт і предмет анкетування

Об'єкт: учні 2–4 класів.

Предмет: поведінкові, мотиваційні та особистісні характеристики, що впливають на підприємливість і фінансову грамотність.

4. Форми анкетування

Структуровані опитувальники – із закритими питаннями (вибір із кількох варіантів) та шкалою Лайкерта (наприклад, від «Зовсім не згоден» до «Повністю згоден»).

Частково відкриті питання – дозволяють учням висловити власну думку, пояснити рішення або дії.

Ігрові анкети – у форматі малюнків, історій або коміксів для молодших школярів, щоб підвищити мотивацію і точність відповідей.

5. Структура анкети

Частина 1. Особистісні характеристики (ініціативність, креативність, відповідальність)

Приклад питання: «Мені подобається пробувати нові ідеї та ігри».

Варіанти відповідей: Так / Інколи / Ні

Частина 2. Готовність до ризику та прийняття рішень

«Якщо пропонують нову гру, де можна виграти маленьку винагороду, я:»

- а) відразу пробую
- б) спочатку спостерігаю, потім пробую
- в) не хочу ризикувати

Частина 3. Фінансова зацікавленість

«Мені цікаво дізнаватися, скільки коштують речі в магазині».

«Мені подобається планувати, на що витратити свої гроші».

Відповіді оцінюються за шкалою 1–5 (від «зовсім не згоден» до «повністю згоден»).

Частина 4. Самостійність у прийнятті рішень

«Я можу самостійно вирішити, як розподілити свої гроші на тиждень».

«Якщо потрібно зробити вибір у командному проєкті, я пропоную свої ідеї і вибираю разом із іншими».

Відповіді також оцінюються за шкалою Лайкерта.

Частина 5. Відкрите питання / ситуаційне завдання

«Уяви, що у тебе є 20 грн. Ти хочеш купити іграшку або солодоці. Що ти обереш і чому?»

Мета – оцінити мотиви, обґрунтування рішень і вміння планувати.

6. Критерії оцінювання

Компонент	Максимальні бали	Критерії
Особистісні характеристики	10	ініціативність, креативність, відповідальність

Готовність до ризику	10	здатність приймати рішення у нових ситуаціях
Фінансова зацікавленість	10	прояв інтересу до фінансів, планування витрат
Самостійність у прийнятті рішень	10	здатність робити вибір без сторонньої допомоги
Відкрите питання / ситуаційне завдання	10	обґрунтування вибору, застосування знань на практиці

Максимальний бал: 50

Рівні розвитку компетентностей:

41–50 – високий

31–40 – середній

21–30 – початковий

до 20 – низький

7. Процедура проведення анкетування

Учні отримують анкету у друкованому або електронному вигляді.

Вчитель або дослідник пояснює мету та інструкцію, наголошуючи, що немає «правильних» або «неправильних» відповідей.

Учні заповнюють анкету самостійно, при необхідності можна надавати допомогу у розумінні запитань.

Дані збираються і обробляються статистично: підраховуються бали за кожним компонентом.

На основі результатів робляться висновки щодо рівня розвитку підприємливості, фінансової зацікавленості та самостійності.

8. Приклади запитань для анкети

«Мені подобається пропонувати нові ідеї у групі».

«Я намагаюся заощаджувати гроші, навіть якщо це маленькі суми».

«Я можу сам вирішити, що купити на свій кишеньковий дохід».

«Якщо щось не вийшло з першої спроби, я спробую ще раз».

«Я люблю працювати в команді над проектами, де треба розподіляти ресурси».

1. Мотиваційний компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Прагнення виконувати завдання		
Ініціативність та активність		
Цікавість до фінансових/підприємницьких тем		
Сприйняття нових знань та умінь		
2. Знання та розуміння		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Розуміння базових фінансових понять (гроші, бюджет, заощадження)		
Здатність пояснювати власні дії		
Застосування знань з інших предметів у фінансовому контексті (математика, мова, природознавство)		
3. Практичні навички		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Планування власних фінансових ресурсів		

(бюджет, витрати)		
Прийняття раціональних фінансових рішень		
Виконання практичних завдань (проекти, рольові ігри)		
Використання математичних та мовних знань у фінансових задачах		
4. Поведінковий та соціальний компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Уміння працювати в групі		
Співпраця та взаємодія з іншими учнями		
Вміння розподіляти ролі у командних завданнях		
Виконання завдань у встановлений час		
5. Творчий компонент		
Критерій	Оцінка	Коментарі
Пропозиція нестандартних ідей		
Здатність адаптувати знання до нових ситуацій		
Самостійний пошук рішень		
Критерії оцінювання		
Компонент	Максимальні бали	Оцінка
Базові знання про фінанси	10	1 бал за правильну відповідь
Планування бюджету та	10	2 бали за правильне та

економія		обґрунтоване рішення	
Підприємницькі навички	10	1–2 бали за логіку, планування і креативність	
Інтегровані завдання	10	2 бали за правильність розрахунків та застосування знань з інших предметів	
Компонент	Максимальні бали	Критерії	
Особистісні характеристики	10	ініціативність, креативність, відповідальність	
Готовність до ризику	10	здатність приймати рішення у нових ситуаціях	
Фінансова зацікавленість	10	прояв інтересу до фінансів, планування витрат	
Самостійність у прийнятті рішень	10	здатність робити вибір без сторонньої допомоги	
Відкрите питання / ситуаційне завдання	10	обґрунтування вибору, застосування знань на практиці	
Частина анкети	Кількість питань	Максимальні бали	Оцінка учня
Особистісні характеристики	4	10	
Готовність до ризику	3	10	
Фінансова зацікавленість	4	10	
Самостійність у прийнятті рішень	3	10	
Відкриті / ситуаційні завдання	4	10	
Загалом	18	50	

Додаток 4

Інструкція для вчителя

Під час інтегрованих уроків, рольових ігор чи міні-проектів спостерігайте за поведінкою учнів і оцінюйте їх за 3-бальною шкалою.

Фіксуйте спостереження у колонці «Примітки / спостереження». Наприклад: «Учень сам запропонував, як заощадити гроші», «Потребує підказки під час планування покупок».

Після завершення оцінювання підрахуйте сумарну кількість балів для кожного учня, щоб визначити рівень сформованості компетентностей:

10–12 балів – високий рівень;

7–9 балів – середній рівень;

4–6 балів – початковий рівень.

Результати використовуються для індивідуального та групового планування інтегрованих уроків, проектних та ігрових завдань.

Інтерактивна форма для діагностики підприємливості та фінансової грамотності, що дозволяє оцінювати кожного учня за критеріями, автоматично підсумовувати бали та визначати рівень сформованості компетентностей.

№	Прізвище та ім'я учня	Когнітивний (1–3)	Практичний (1–3)	Особистісно-поведінковий (1–3)	Ціннісно-мотиваційний (1–3)	Сумарні бали	Рівень сформованості	Примітки / спостереження
1						=SUM(C2:F2)	=IF(G2>=10,"Високий",IF(G2>=7,"Сере	

№	Прізвище та ім'я учня	Когнітивний (1–3)	Практичний (1–3)	Особистісно-поведінковий (1–3)	Ціннісно-мотиваційний (1–3)	Сумарні бали	Рівень сформованості	Примітки / спостереження
							дній", "Початковий"))	
2						=SUM(C3:F3)	=IF(G3>=10,"Високий",IF(G3>=7,"Середній","Початковий"))	
3						=SUM(C4:F4)	=IF(G4>=10,"Високий",IF(G4>=7,"Середній","Початковий"))	
...						...	...	

Інструкції до використання:

Оцінювання:

За кожним критерієм виставляється бал від 1 до 3 (1 – початковий, 2 – середній, 3 – високий рівень).

Сумарні бали:

Excel / Google Sheets автоматично підсумовують бали за формулою =SUM(C2:F2) (для першого учня, далі копіювати вниз).

Рівень сформованості:

Автоматичне визначення рівня через формулу:

=IF(G2>=10,"Високий",IF(G2>=7,"Середній","Початковий"))

Примітки / спостереження:

Вчитель фіксує додаткові коментарі, наприклад: «Потребує підказки під час планування покупок», «Самостійно запропонував варіанти заощадження».

Підсумковий аналіз:

За результатами можна побудувати діаграму рівнів сформованості класу, виділити групи для індивідуальної роботи, скоригувати інтегровані уроки.

Приклади практичних завдань та ігор для уроків початкової школи

1. Рольові ігри

«Шкільний магазин»

Мета: формування навичок планування та використання ресурсів.

Опис: учні отримують умовні «гроші» і «товари» (іграшки, канцелярія, картинки). Завдання – купити необхідні предмети з урахуванням бюджету.

Розвиває: математичні навички, вміння приймати рішення, планування витрат.

«Банк класу»

Мета: навчити дітей відкладати ресурси та планувати накопичення.

Опис: кожен учень відкриває «рахунок», отримує бали за активність і може «інвестувати» їх у різні проекти (наприклад, закупівлю матеріалів для класного заходу).

Розвиває: фінансову грамотність, усвідомлення економічних наслідків рішень.

«Підприємницька команда»

Мета: формування підприємливості та командної роботи.

Опис: учні працюють групами, створюючи власний міні-проект (виробництво листівок, сувенірів, іграшок). Вони планують витрати, визначають ціну продукту і презентують ідею класу.

Розвиває: комунікативні та організаційні навички, креативність, фінансову грамотність.

2. Математичні та інтегровані завдання

«Класний бюджет»

Учні отримують умовну суму грошей і складають бюджет класного заходу (екскурсія, святковий ярмарок).

Обов'язково обговорюють, на що витратити кошти, а що можна відкласти.

Розвиває: логічне мислення, уміння планувати та аналізувати.

«Кошторис для свята»

Діти планують витрати на уявне свято: їжа, прикраси, подарунки.

Підраховують, скільки коштує кожна стаття витрат, та обговорюють альтернативні рішення.

Розвиває: уміння рахувати, аналізувати, робити вибір.

«Купівля та продаж»

Завдання: підрахувати витрати і прибуток від продажу власних виробів (малюнки, листівки, вироби з паперу).

Учні ведуть просту «бухгалтерію» та обговорюють, як можна збільшити прибуток або зекономити.

Розвиває: підприємливість, базові економічні навички, навички роботи з числами.

3. Творчі та інтегровані завдання

Створення буклету «Як зекономити»

Учні виготовляють буклет із порадами щодо економії ресурсів у повсякденному житті.

Використовуються знання з української мови (текст), образотворчого мистецтва (ілюстрації), математики (прикладні підрахунки економії).

Розвиває: творчі навички, грамотність, критичне мислення.

«Мій бізнес-план»

Учні розробляють простий бізнес-план: назва, продукт/послуга, витрати та очікуваний результат.

Презентація проекту перед класом дозволяє практикувати навички публічного виступу.

Розвиває: підприємливість, аналітичне мислення, комунікацію.

Ігровий квест «Еко-магазин»

Діти проходять станції із завданнями: розподіл ресурсів, підрахунок бюджету, вибір вигідної покупки.

Поєднує знання з природознавства, математики та економіки.

Розвиває: логіку, планування, вміння працювати в команді.

Сценарії уроків з формування підприємливості та фінансової грамотності

1. Тема: «Мій маленький бізнес»

Мета: Розвивати підприємливість та базові фінансові навички.

Приклад завдання:

Діти придумують свій товар (малюнок, виріб).

Визначають його вартість.

Планують, як «продати» товар у класі (рольова гра).

Що розвиває: ініціативність, креативність, планування, прийняття рішень.

Джерело / адаптація: Junior Achievement Ukraine, адаптовано для 1–4 класів.

2. Ігрова вправа для розвитку підприємливості

Назва вправи: «Ідеї для класного магазину»

Мета: Розвивати креативність, роботу в команді та реалізацію проєктів.

Приклад завдання:

Діти об'єднуються в групи.

Вигадують продукт для «класного магазину», малюють плакат, визначають ціну та планують рекламу.

Що розвиває: групова робота, генерація ідей, оцінка результатів, комунікативні навички.

3. Робочий лист: «Мій перший бюджет»

Мета: Формування фінансової грамотності через практичне завдання.

Приклад матеріалу:

Доходи	Витрати	Заощадження
Монети / фішки	Купівля іграшки	Відкладені гроші

Завдання: Учні заповнюють таблицю на основі вигаданих грошей.

Що розвиває: розуміння фінансових понять, планування, відповідальність.

Джерело / адаптація: НУШ, «Рамка фінансових компетентностей для молодшої школи».

4. Сценарій інтегрованого уроку

Предмети: Математика + Праця

Назва уроку: «Обчислюємо та продаємо наш продукт»

Приклад завдання:

Діти рахують, скільки коштують матеріали для виробу.

Визначають ціну продажу.

Під час уроку праці виготовляють виріб.

Що розвиває: фінансові та математичні навички, підприємливість, планування.

Джерело / адаптація: Стаття «Реалізація наскрізної змістової лінії «Підприємливість і фінансова грамотність» на уроках математики».

5. Методична картка для вчителя

Мета: Надати вчителю коротку інструкцію для проведення заняття.

Приклад матеріалу:

План уроку:

Вступ

Рольова гра «Міні-магазин»

Обговорення результатів

Рефлексія

Ключові питання для дітей:

«Що ти сьогодні планував?»

«Що вдалося виконати?»

«Що можна покращити?»

Що розвиває: організаційні навички вчителя, системний підхід до оцінювання учнів.

6. Контрольне завдання для оцінки результатів

Мета: Оцінити базові фінансові та підприємницькі компетентності.

Приклад завдань:

Уяви, що у тебе 10 монет. Тобі потрібно купити іграшку за 7 монет і цукерки за 4 монети. Чи вистачить грошей?

Ти плануєш ярмарок. Склади список необхідних матеріалів і розрахуй витрати.

Що розвиває: критичне мислення, планування бюджету, прийняття рішень.

Джерело / адаптація: «Фінансова грамотність для молодших школярів», KUBG.

7. Інтегровані завдання з прикладами

№	Предмет / інтеграція	Тема завдання	Приклад завдання	Ілюстрації / схеми процесу	Розвивані компетентнос ті
1	Математика + Фінансова грамотність	«Розподіляє мо гроші»	Учні отримують 10–20 «іграшкових монет», планують покупки (книга, цукерки, наклейки), обчислюють витрати та залишок	Місце для схеми «бюджету» або малюнка монет	Підприємливі сть, фінансова грамотність, критичне мислення, планування
2	Природознавс тво +	«Міні-город / садок»	Діти розподіляють ресурси (насіння,	Схема послідовно	Підприємливі сть, командна

№	Предмет / інтеграція	Тема завдання	Приклад завдання	Ілюстрації / схеми процесу	Розвивані компетентнос ті
	Підприємливі сть		вода, добрива) для вирощування рослин, планують продаж продукту на класному ярмарку	сті дій: посів → догляд → збір → продаж	робота, фінансова грамотність, планування
3	Трудове навчання + Фінансова грамотність	«Виготовля ємо та продаємо виріб»	Діти створюють виріб з паперу/глини/ткан ини, визначають витрати на матеріали, планують ціну продажу, організують «продаж»	Місце для малюнків етапів виробу та продажу	Підприємливі сть, фінансова грамотність, командна робота, творчість

Додаток 7

Інтегровані завдання та приклади для розвитку компетентностей учнів одночасно з української мови та фінансової грамотності. Пропоновані структури:

№	Тип завдання	Опис завдання	Приклад	Розвивані компетентності	Малюнок/схема
1	Читання та аналіз тексту	Учні читають статтю про фінансову поведінку (наприклад, як заощаджувати кошти), визначають головну думку та роблять короткий конспект	Текст: «Як планувати сімейний бюджет...» → Відповіді на запитання: «Які способи заощадження описані? Яка думка автора?»	Критичне мислення, фінансова грамотність, грамотність письма	Схема: «Планування бюджету»
2	Складання діалогу	Учні складають діалог між двома друзями, які обговорюють покупку товару, використовуючи правильні мовні	Діалог: «– Я хочу купити велосипед. – А ти перевіри, чи вистачить коштів?»	Підприємливість, комунікація, українська мова	Малюнок: двоє друзів з кошиком покупок

№	Тип завдання	Опис завдання	Приклад	Розвивані компетентності	Малюнок/схема
		конструкції та терміни фінансової грамотності			
3	Творче письмо	Написати короткий есе «Як я планую свої витрати на місяць», використовуючи правильну українську мову та фінансові терміни	Есе: «Щоб заощадити, я складу список необхідних покупок...»	Фінансова грамотність, критичне мислення, письмова комунікація	Інфографіка «Мій місячний бюджет»
4	Вправи на словник	Підібрати синоніми до фінансових термінів та скласти речення з ними	Слова: «заощадження – накопичення», «бюджет – кошторис»	Розширення словникового запасу, фінансова грамотність	Таблиця зі словами та малюнками
5	Математично-мовне завдання	Учні читають короткий текст про витрати і доходи та відповідають на запитання:	«У Каті було 500 грн. Вона купила книжку за 150 грн і ручку за 50	Фінансова грамотність, критичне мислення, розрахунки	Схема «Доходи та витрати»

№	Тип завдання	Опис завдання	Приклад	Розвивані компетентності	Малюнок/схема
		«Скільки грошей залишиться?»	грн. Скільки залишилось? »		
6	Аналіз реклами	Учні аналізують рекламний плакат або текст пропозиції товару, визначають ключові аргументи та оцінюють їх достовірність	Плакат: «Купи і отримай подарунок!» → Питання: «Чи дійсно це вигідна пропозиція? Чому?»	Критичне мислення, фінансова грамотність, усне мовлення	Схема: «Плюси та мінуси пропозиції»
7	Граматична гра	Скласти речення з фінансовими термінами, використовуючи різні частини мови (іменник, дієслово, прикметник)	«Бюджет сім'ї планувати важливо щомісяця» → учні складають 3–5 власних речень	Розширення словникового запасу, грамотність, фінансова грамотність	Таблиця «Слова та частини мови»
8	Інтерв'ю	Учні проводять	«– На що ти зазвичай	Комунікація, фінансова	Малюнок: учні 3

№	Тип завдання	Опис завдання	Приклад	Розвивані компетентності	Малюнок/схема
		коротке інтерв'ю один з одним на тему «Як ти економиш гроші?» та записують відповіді у вигляді діалогу	економиш? – На книги та спортивне обладнання»	грамотність, усне мовлення	блокнотами беруть інтерв'ю
9	Інфографіка	Учні створюють міні-інфографіку «Мій тижневий бюджет», використовуючи текстові підписи та цифри	«Доходи: 200 грн; Витрати: 50 грн на солодоці, 30 грн на транспорт...»	Критичне мислення, фінансова грамотність, письмова комунікація	Інфографіка з діаграмою «Доходи та витрати»
10	Рольова гра	Учні розігрують ситуацію у магазині, де треба купити товари,	«– У мене 100 грн. Я хочу купити хліб і молоко.»	Підприємливість, фінансова грамотність, комунікація	Схема: «Покупки та бюджет»

№	Тип завдання	Опис завдання	Приклад	Розвивані компетентності	Малюнок/схема
		враховуючи бюджет; при цьому складають мовні конструкції для спілкування	Достатньо грошей?»		
1 1	Створення правила	Учні формулюють коротке правило для економії грошей у школі або вдома та пишуть його українською мовою	«Щоб заощаджувати, записуй усі витрати»	Критичне мислення, фінансова грамотність, письмова грамотність	Малюнок: скарбничка з підписом «Моє правило»
1 2	Порівняльне завдання	Учні порівнюють два варіанти покупки та аргументують вибір, складаючи текст-роздум	«Купити одну велику шоколадку чи кілька маленьких? Вигідніше купувати...»	Критичне мислення, фінансова грамотність, письмо, усне мовлення	Таблиця «Варіанти покупки — плюси і мінуси»

Фінансова абетка. 2 клас: навч.-метод. посібник для вчителя (укладачі Рябова О.Б., Криховець-Хом'як Л.Я., Чарторинська Л.І., Древаль Г.Ф.). 2016.

Урок 4. ГРОШІ, ЗВІДКИ ВОНИ БЕРУТЬСЯ

Мета уроку

Ознайомлення з поняттям «гроші», історією виникнення грошей та основними правилами користування грошима.

Тип уроку

Комбінований урок із виробленням практичних навичок.

Основні компетентності учня

Має уявлення: про гроші та їх використання.
Наводить приклади: що неможливо купити за гроші.
Дотримується правил: особистої фінансової безпеки.

Орієнтовний план уроку

1. Гроші: їх суть і види.
2. Товарні гроші, символічні гроші, бартер.
3. Особиста фінансова безпека.

Ключові тези

Гроші служать:

- для платежу;
- для купівлі товарів;
- є засобом збагачення.

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Г, гроші

Гроші є мірою вартості товару, засобом платежу і збагачення, служать для купівлі-продажу товарів.

Слово «гріш» походить від латинського «grossus» – великий. Уперше монету з такою назвою відкарбували в XII столітті у Генуї, Флоренції, Венеції. Пізніше ця назва перейшла на великі срібні монети Франції, Угорщини, Польщі. У Московії з'явився мідний гріш, що відповідав 2 копійкам. Першими монетами, якими користувалися наші предки, були грецькі монети, що поширювалися на українських землях Північного Причорномор'я з IV ст. до н. е. У I ст. н. е. на території України з'являються монети Римської імперії. Більшість римських монет потрапляла на наші землі в результаті торгівлі в обмін на продукти місцевого виробництва. В останній чверті X століття розпочинається карбування найдавніших українських монет – златників і срібляників. На лицьовому боці монет було зображено князя Володимира на троні і тризуб – родовий знак Рюриковичів.

Розглянемо види грошей (рис. 1):

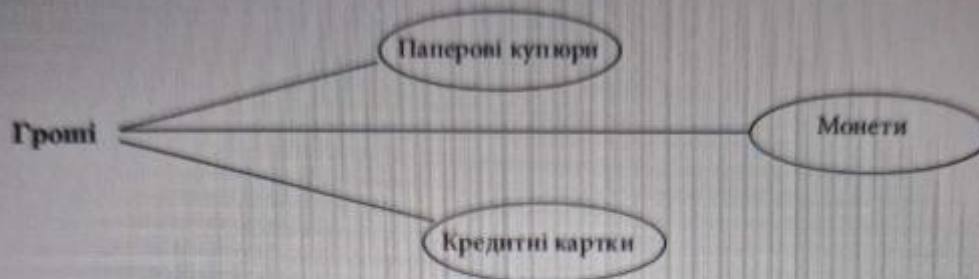

Рис. 1. Види грошей

Гра «Шукачі скарбів»

Обладнання: дві посудини з піском, монети, рукавички.

Умови гри. Для конкурсу потрібно дві посудини з піском, в яких заховано однакову кількість та одного номіналу монети.

У грі «Шукачі скарбів» ведучий для участі запрошує двох учасників, які за 2 хвилини повинні якомога більше знайти монет у піску і порахувати.

? Мозковий штурм «Що ми знаємо про українські гроші»

Якими паперовими купюрами користуються українці?

Хто зображений на купюрах 100 грн? 20 грн? 10 грн? 5 грн?

Якими ми користуємося монетами?

Чи можете ви користуватися пластиковими картками?

Коротке інформаційне повідомлення

Розрізняють гроші у формі товару (мед, хутро) і символічні гроші (купюри, монети, пластикові картки тощо). Бартер – це обмін одного товару на інший.

ЦЕ ЦІКАВО! Зауважує Копійка

До виникнення грошей торгівля відбувалася у формі бартеру – один товар обмінювали на інший товар. Наприклад, шкури тварин обмінювали на сувої полотна, картоплю обмінювали на олію, помідори, кавуни. У різні часи замість грошей використовували різні предмети.

Засобом оплати могли бути корисні предмети: сіль, худоба, намисто.

Гроші, звідси вони беруться!

У Київській Русі князь Володимир Великий випускав златники і срібляники – золоті та срібні монети, на лицьовому боці яких було зображення князя, а на зворотньому – тризуб.

В Україні використовують гривні і копійки. Одна гривня містить 100 копійок. Гроші заробляють батьки своєю працею. Цінуй їх!

Фізкультхвилинка

Учні колективно з допомогою вчителя виконують завдання 1–6.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ УЧНІВ

1. Завершіть речення:

Мама у магазині розраховується ... (грошима).

Марійка назбирала 20 наклейок і обміняла їх у магазині на іграшку, тобто здійснила... (бартер).

2. Дізнайтесь і запишіть відповідь:

Яка українська купюра має найбільшу вартість? (500 грн)

Яка українська купюра має найменшу вартість? (1 грн)

Яка українська монета має найбільшу вартість? (50 коп.)

Яка українська монета має найменшу вартість? (1 коп.)

Учитель коротко розповідає учням про безпечне поводження з грошима. У подальшому в завданні 3 учні визначають за допомогою зеленого кружечка «так», що є правильним у поводженні з грошима, і замальовують червоним кольором, що є небезпечним у поводженні з грошима школяра.

3. Розфарбуйте кружечки зеленим кольором, що є правильним у поводженні з грошима, червоним кольором – що небезпечним у поведінці з грошима.

Завдання можна виконати у формі проведення гри «Світлофор».

- Іванко в автобусі показував другові свій гаманець і голосно перелічив гроші.
- Оксанка не стала розмовляти з циганами і швидко пішла геть.
- Оленка порадилася з батьками і пожертвувала 20 гривень на допомогу хворому.
- Іванко розповів незнайомцю, де працюють його батьки і скільки вони заробляють.
- Тетянка завжди залишала гроші у кишенях верхнього одягу.
- Олежик ніколи не тримає на видноті свій мобільний телефон.
- Марійка не відчинила двері незнайомцю і попросила прийти його, коли будуть батьки.

4. Запишіть, що неможливо купити за гроші.

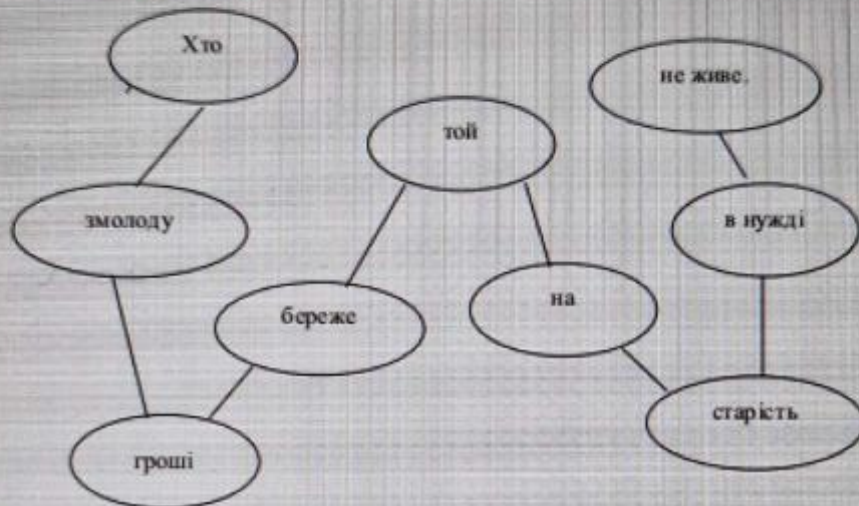
Чи взяв би ти гроші на безлюдний острів?

---

5. Складіть прислів'я.

(Хто змолоду береже гроші, той на старості не живе в нужді).

6. Розпитайте дорослих і запишіть, звідки у сім'ї з'являються грошові доходи.

ЗАПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ

Запитус Гривник

1. Для чого потрібні гроші?
2. Які ви знаєте види грошей?
3. За часів правління якого князя почали карбувати перші українські монети?
4. Як безпечно поводитися з грошми?

ПІДСУМКИ

Підбиває Коніка

Гроші служать для платежу, для купівлі товарів, є засобом збагачення.

Розрізняють гроші у формі товару (мед, хутро) і символічні гроші (кушори, монети, пластикові картки тощо).

Гроші, звідки вони беруться

Бартер – це обмін одного товару на інший.

При користуванні грошима потрібно знати правила безпечної фінансової поведінки.

ВИПЕРЕДЖУВАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ ДОДОМУ

За завданням учителя розпитайте дорослих, звідки у сім'ю надходять гроші.

ДОДАТКОВА ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ

Про гроші

Гроші – це специфічний товар, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар, тобто є загальним еквівалентом.

Суть грошей визначається, як правило, лише на основі їх функціонального застосування. Прикладом такого підходу може бути характеристика суті грошей у підручнику «Економікс» К. Р. Макконнелла і С. Л. Брю. На питання «що таке гроші?» автори підручника дають відповідь: «Гроші є тим, що вони роблять. Все те, що виконує функції грошей, є грішми».

Незважаючи на багатотомні дослідження і велику кількість теоретичних концепцій грошей, людство сьогодні не має однозначної й остаточної відповіді на питання, що таке гроші. Уявлення, які не викликали сумнівів в одних суспільних умовах, зі зміною останніх вступали в суперечність із реальною дійсністю і відкидалися.

Очевидно, все це можна пояснити тим, що суть грошей змінюється адекватно змінам характеру суспільних відносин, в яких вони функціонують. Тому для визначення суті грошей необхідно з'ясувати питання про їхнє походження, про причини, що зумовлюють виникнення та існування грошей в економічному житті суспільства.

На ранніх етапах розвитку людського суспільства відбувався безпосередній обмін товару на товар. Спочатку це був випадковий обмін, коли у первісних людей внаслідок щасливого збігу обставин (наприклад, вдале полювання, риболовли) з'являлись деякі надлишки продуктів, якими можна було обмінятися.

Розвиток суспільного поділу праці, зокрема виділення скотарства і землеробства, сприяв подальшому розвитку товарних відносин. Відбувся перехід від випадкового, епізодичного обміну до регулярного. Поступово із загальної маси товарів стихійно виділялись такі, які почали відігравати роль головних предметів обміну. Такими товарами в одних місцевостях була худоба, в інших – зерно, у третіх – хутро тощо.

В одного й того ж народу в різні часи, на різних місцевих ринках і в різних народів в один і той же час існували різні найбільш ходові товари, які виконували роль загального еквіваленту. Врешті-решт, у процесі історичної еволюції товарного виробництва і товарного обміну відбувається перехід від загального товарообміну до грошової форми обміну.

Подальшим ступенем у розвитку грошей стало карбування металевих монет. Вважається, що перші монети з'явилися в Китаї та країнах Близького Сходу у VIII–VII століттях до н. е. Це були здебільшого мідні монети. Близько 4 тис. років тому в Асирії почали карбувати монети із золота.

Протягом тривалого часу в обігу використовували повноцінні монети, реальний зміст яких відповідав їхній номінальній вартості. Скарбниці окремих країн не мали права отримувати прибуток від випуску монет. Та й назви багатьох грошових одиниць окремих країн встановлювалися відповідно до ваги їх металевого змісту. Так, приміром, фунт стерлінгів став грошовою одиницею Англії як фунт срібла.

Епоху товарних (металевих) грошей заступила епоха грошей паперових. Як знаки вартості повноцінних товарних грошей, паперові гроші почали використовувати понад тисячу років тому. Вперше паперові гроші з'явилися у Китаї ще у XIII столітті н. е. У Європі це сталося значно пізніше: у Франції з 1783 року, в Англії – наприкінці XVIII століття.

Повний відхід від конвертованості паперових грошей у золото відбувся значно пізніше. Більшість країн Заходу припинила такий обмін під час великої депресії і в перші післякризові роки. Проте такий обмін залишився у сфері міжнародних валютних відносин. Однак від середини 1970-х років практика конвертованості паперових грошей у золото зовсім припинилася і на рівні міжнародних валютних відносин. Відбулось цілковите витіснення дорогоцінного металу зі сфери грошових відносин. Золото повністю втратило грошові функції. Сталася його демонетизація, і воно перетворилось на звичайний товар.

Проголосивши своїм Третім універсалом 18 липня 1917 року утворення Української Народної Республіки, Центральна Рада запровадила в Україні нову національну валюту. Первісно такою валютою було визначено український карбованець. Ухвалою Центральної Ради від 19 грудня 1917 року було віддруковано перший грошовий знак Української Народної Республіки – купюру вартістю у 100 карбованців. Напис «100 карбованців» подавався на купюрі мовами чотирьох найчисленніших націй, що живуть на території України, – українською, російською, польською та єврейською (івритом).

З випуском стокарбованцевої купюри пов'язаний вибір тризуба як державного герба України.

Акт проголошення незалежності України відкрив дорогу для запровадження в нашій молодій державі повноцінної національної валюти.

Гроші, звідки вони беруться

Історія грошей незалежної України починається з 1991 року з відривних купонів. Таким чином Національний банк підготував і провів грошову реформу, і 2 вересня 1996 року було введено в обіг гривню.

Джерело: <http://ru.osvita.ua>.

Гроші

А тепер, мої хороші,
Поговоримо про гроші.

Гривні, долари та злоті,
Фунти, євро – ці банкноти
В кого є, то бездоганно,
Бо живеться йому славно.

Геть від нас весь песимізм,
Будем добре жити,
Тільки треба нашу Гривню
З Доларом здружити.

Тарас Соловій